32.6 (560) : 338.45
S5
2

D. P. T.
DOKÜMANTASYON
ŞUBESİ

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI

# PLANLI DÖNEMDE
# TÜRKİYE İHRACAT-ÜRETİM YAPISI İLİŞKİSİ

SUNAY SONAD
Uzmanlık Tezi
Mayıs 1979

İKTİSADİ PLANLAMA DAİRESİ
UZUN VADELİ PLANLAR ŞUBESİ

382.6 (560) : 338.45
S65
n. 2

D. P. T.
DOKÜMANTASYON
ŞUBESİ

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI

# PLANLI DÖNEMDE
# TÜRKİYE İHRACAT-ÜRETİM YAPISI İLİŞKİSİ

SUNAY SONAD

Uzmanlık Tezi

Mayıs 1979

İKTİSADİ PLANLAMA DAİRESİ
UZUN VADELİ PLANLAR ŞUBESİ

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ 1

II. DIŞ TİCARET TEORİLERİ 5

1. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi 5

1.1. Klasik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi 6
1.2. Heckscher-Ohlin Versiyonu 11
1.3. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Genel Değerlendirilmesi 13

2. Yeni Teorik Çerçeve Oluşturma Çabaları 16

2.1. Ürün Devreleri Teorisi 17
2.2. Yapısalcılar 18

III. KALKINMA - DIŞ TİCARET - TÜRKİYE 21

1. Kalkınma ve Dış Ticaret 21

2. Planlı Dönemde Türkiye İhracatının Gelişimi 23

2.1. Planlı Dönemde İhracatta Genel ve Yapısal Gelişmeler 24

2.2. İhracatın Açıklanmasına İlişkin Ekonometrik Deneme 50

IV. SONUÇ 54

YARARLANILAN KAYNAKLAR 57

İNGİLİZCE ÖZET 58

## I. GİRİŞ

Dünya ticaret yapısı, sınai ürünler lehine hızlı bir değişim, gelişim içindedir. Sınai ürünlerin dünya ticaretinde giderek daha büyük pay alması olgusu çok kısa dönem için yapılan incelemelerde de görülmektedir. Örneğin; 1955 yılında mamul malların dünya ticaret hacmindeki payı yüzde 40,5 iken, 1965'de yüzde 50,1'e 1973'de yüzde 55,5'e ulaşmıştır. Gerçekten, dünya ticareti hızlı bir yapısal değişim geçirmektedir. Ancak bu hızlı değişme karşı, ülkelerin işbölümü açısından konuya eğildiğimizde karşımıza değişmezlik, durgunluk çıkmaktadır. Uzun süredir değişmeyen bir işbölümü içinde, genel çizgileriyle gelişmiş ülkeler sanayi ürünleri ihracatçısı, az gelişmiş diye tanımlanan ülkeler ise esas olarak hammadde ihracatçısıdırlar. 1966-1973 dönemi için azgelişmiş ülkelerin dünya sınai ürünler ticaretindeki paylarına bakarsak, 1955'de yüzde 13 olan payları 1973 de yüzde 10,8'dir. Gelişmiş ülkelerin payları ise 1955'de yüzde 21,6, 1973'de yüzde 38,9, dur. (1)

Dünya ticaretinin sınai ürünler lehine artışı, azgelişmiş ülkelerin bu artan hacım içinde paylarının değişmeyişi, hatta azalışı, ticaret hadlerinin hammaddeler aleyhine gelişmesi nedeniyle azgelişmiş ülkelerin kayıpları gelişmenin bir yönüdür. Diğer yönü ise siyasi bağımsızlıklarını kazanan azgelişmiş ülkelerin, bu bağımsızlıklarını özünde kalkınma ve gelişmeyi içeren ekonomik bağımsızlıkla pekiştirme eğilimleri, çabalarıdır. Bir yanda dünya ticaretinde gözlenen gelişmeler, diğer yanda kalkınma çabaları dış ticaret sorununun azgelişmiş ülkeler açısından önemini artırmaktadır.

---

(1) U.N. Trade And Development Board, TB/B/712, 1978, S. 11

Ülke gelişiminin yapı ve hızının belirlenmesinde ihracat önemli bir rol oynamaktadır. Azgelişmiş ülkeler için sorun; kalkınmanın, tüm yapının değiştirilmesinin gerektirdiği döviz gelirinin elde edilmesinde ihracatın etkin olarak kullanımıdır. Bu yönüyle ihracat, kalkınmanın gerektirdiği ara ve yatırım malları ithalatını sağlamaya hizmet eden bir araç olmaktadır. İhracat, bir yandan mevcut yapısıyla ekonomideki yapı değişikliğinin gerektirdiği döviz gelirlerini yaratacak, diğer yandan değişen ekonomik yapıyla yeniden şekillenerek sağlıklı bir kalkınmanın döviz gelirlerini yaratacaktır. Diğer bir sorun, ihracat yapısındaki değişmelerin ne ölçüde ülkenin kendi politikalarının, ne ölçüde dünya ölçeğinde izlenen politikaların sonucu olduğudur. Dünya ticaretinin ülkelerarası işbölümü açısından yapısını belirleyen en önemli özellik gelişmiş ülkelerin sınai ürün, azgelişmiş ülkelerin hammadde ihracatçıları olmaları ve bu ülke gruplarının kapsamına giren ülkelerin de pek değişmemesidir. Oysa, azgelişmiş ülkelerin kalkınma, tüm yapıyı değişterme çabaları işte bu yapının bozulmasını, yeniden şekillenmesini içermektedir. Sanayi ürünlerinin gelir esnekliğinin nisbi olarak büyük olduğu, hammaddelere oranla ticaretinin daha hızlı arttığı ve ticaret hadlerinin hammaddeler aleyhine geliştiği dikkate alındığında, azgelişmiş ülkeler açısından üretim yapısı değişikliğinin ve ihracat sorununun önemi daha da artmaktadır. Bu noktada ihracata da yansıyacak olan nicel ve nitel üretim yapısı değişikliğinin sürekli olup olmayacağı, ne ölçüde uluslararası politikalardan, uygulamadan etkileneceği sorusu akıla gelmektedir.

Tüm bu sorunlar, mevcut uluslararası iktisat teorisini ülkelerin dış ticaret yapılarının neye göre belirleneceği sorusunu sorarak incelememizi ve konuyu teorik çerçevede sürdürülen dış ticaret - kalkınma tartışmaları ve uluslararası ekonomik düzenin yeniden şekillendirilmesine ilişkin çabalar ile birlikte ele

almamızı gerektiriyor. Uluslararası ticarete ilişkin mevcut teorik çerçevenin azgelişmiş ülkelerin sorunlarına ne derece açıklık getirdiği, şekillenmiş uluslararası ticaret düzeninin azgelişmiş ülkelerin sorunlarına ne ölçüde çözüm sağladığı, dış ticaretin kalkınmadaki rolü, güncelliğini sürdüren önemli tartışma konularıdır.

Türkiye, yukarıda azgelişmiş ülkeler için genel olarak söylenen sorunları bütün ağırlığıyla yaşayan bir ülkedir. Kalkınma çabası, bu çabanın gerektirdiği döviz gelirlerini elde etme gereği, ithalatın artış hızının ihracata oranla yüksek oluşu, ihracatın ithalatı karşılama oranının hızla düşüşü, hızla artan dış ticaret açıkları buna karşılık dünya ticaretinin azgelişmiş ülkeler aleyhine gelişen yapısı, Türkiye'nin sorunlarının bir bölümünü oluşturmaktadır. İşte bu noktada sorunların çözümü, içerde mevcut üretim yapısını yeniden şekillendirmek ve bu yeni yapıyla mevcut uluslararası ticaret yapısını, işbölümünü bozmaktan geçmektedir. Öyleyse iç ve dış dinamiklerin karşılıklı ve birlikte etkinleşimleri sonucu oluşan bugünkü üretim yapısının ihracatla bağını kurmaya çalışmak, yurtiçi üretim yapısında ortaya çıkan değişmelerin ne ölçüde ihracatı açıklamaya yeterli olduğunu araştırmak, böyle bir çözüme gitmede bize yardımcı olabilir.

Bu analizde Türkiye için yapılan varsayım, üretim yapısının ve özellikle üretim yapısındaki gelişmenin uluslararası işbölümünü gözetmeden geliştiğidir. Ancak Türkiye'nin bugünkü üretim yapısı ile dış ticaret yapısının, uluslararası ekonomik düzeni şekillendiren politikalardan etkilenmediğini ve dış dinamiklerin bugünkü yapının oluşumunda etkili olmadığını söylemek mümkün değildir. Gerçekten, Türkiye'nin üretim yapısı ve dış ticaret yapısı, iç ve dış dinamiklerin karşılık etkileşimleri sonucu

oluşmuş bir yapıdır. Tezde, genel olarak Türkiye'nin sorunlarının, özel olarak da dış ticaret - ihracat sorununun çözümünün temelde üretim yapısının değiştirilmesine bağlı olduğu noktasından hareket edilmekte; mevcut üretim yapısının ve gelişiminin ihracatı ne derecede açıkladığı konusu tezin ağırlık noktasını oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, tezin bütününde teorik çerçeve incelenecek, uluslararası iktisat teorisinin önerdiği hipotezler Türkiye örneğinde test edilecek, Türkiye'nin ihracat gelişim ve yapısının incelenmesine çalışılacaktır. Tezin ağırlık noktasını ise mevcut üretim yapısı ile ihracat arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması ve ihracatı oluşturmada üretim yapısının ne ölçüde belirleyici olduğunun araştırılması oluşturacaktır.

## II. DIŞ TİCARET TEORİLERİ

### 1. KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER TEORİSİ

Dış ticaret teorilerinin başlangıcı olarak alabileceğimiz Adam Smit'in "Vent for Surplus" (Üretim Fazlası için Mahreç) ilkesine göre kapalı bir ekonomide dış ticarete girmeden önce ülkenin tabii kaynaklarına, üretim tekniğine, nüfus ve zevklere bağlı olarak oluşan, mevcut iç talebin üstünde, verimli bir kapasite fazlası vardır. Ülke dış ticarete girerek, iç talep olmadığı için kullanılmayan vermil kapasitenin artık ürününü satarak ihtiyacı olan malları alabilecek, pazar darlığının yarattığı engeller ortadan kalkacak, üretim gelişecek, gelir ve refah artacak ve dış ticaret ülkede genel verimlilik düzeyini yükseltecektir.

Daha sonraları Myint, "Vent For Surplus" ilkesinin özellikle aazgelişmiş ülkelerin dış ticaret yapılarını açıklamada "Karşılaştırmalı Üstünlükler" teorisine oranla daha yeterli olduğunu savunmuştur. J.S. Mill ise, A. Smith'in sözünü ettiği dış ticaretin verimliliği artırıcı etkisini dış ticaretin endirekt etkileri olarak tanımlamış ve uluslararası ticaretin ülkede yeni talepler yaratarak, sınai gelişme sürecinin başlangıcındaki ülkelerde "birçeşit sanayi devrimi" rolünü oynayacağını söylemiştir. (2) A. Smith ve J.S. Mill'in görüşlerini Haberler, dış ticaretin dinamik etkileri olarak savunmuş ve uluslararası serbest ticaretin 19 ve 20. yüzyıllarda ülkelerin gelişmesine büyük katkısı olduğu ve gelecekte de olacağını öne sürmüştür. (3)

---

(2) H.Myint, "The Classical Theory" of International Trade and Under developed Countries, A.E.A. Readings in International Economics, G. Allen And Unwin Ltd., 1968

(3) G. Haberler, "Dynamic Benefits of Trade"; G.M.Meier, Leading Issues in Ecomomic Development, Oxford University Press, 1970

A. Smith'le başlayan ve daha sonra onun görüşlerini geliştirerek, serbest dış ticaretin yararlarını açıklayan görüşlere kısaca baktıktan sonra uzun süredir dış ticaretin formal teorisi olarak, uluslararası ticaretin oluşumunu ve yapısını açıklayan "karşılaştırmalı üstünlükler" teorisine geçebiliriz. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin klasik versiyonunu Ricardo, neoklasik versiyonunu Hecksher- Ohlin temsil etmektedir. Klasik ve neoklasik versiyon A. Smith'den bu yana serbest dış ticaretin gelişmiş veya azgelişmiş olsun tüm ülkelerin yararına olduğu, "ticaretin büyümenin motoru" olduğu tezini savunmaktadır.

1.1. Klasik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi :

Ülkelerin, uluslararası ticaretin olmadığı bir durumda her noktada birbirine benzer olduğunu varsayarsak bu varsayım şu koşulları içerecektir : Ülkelerde;

a) Üretim fonksiyonları aynıdır.
b) Üretim faktörleri büyüklüğü, varlığı aynıdır.
c) Tüketici tercihleri ve zevkler aynıdır.
d) Neoklasik üretim fonksiyonları söz konusudur.
e) Piyasalarda tam rekabet hakimdir. (4)

Bu koşullar ülkeler arasında arz ve talep yönünden benzer yapıları sağlayacak ve ülkelerde aynı otarşi fiyatlarını beraberinde getirecek, karşılıklı ticaretin yarar sağlayıcı yanını ortadan kaldıracaktır. Bu şartlardan herhangi birinin olmayışı uluslararası ticaretin doğması için temel oluşturacaktır.

---

4/ Raveendra N. Batra, Studies in the Pure Theory of International Trade, Mac Millan, 1973, Sh. 47

Diğer bir deyişle, uluslararası ticaretin başlaması olayı beş ayrı yoldan gidilerek açıklanabilecektir. "Klasik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi" başlığı altında ele alacağımız Ricardo birinci şartın olmadığı, Hecksher- Ohlin ise ikinci şartın olmadığı noktasından hareketle uluslararası ticaretin oluşumunu ve yapısını açıklamaktadırlar.

Ricardo emek-değer teorisiyle tutarlı olarak, karşılaştırmalı üstünlükler teorisini tek girdi olan emeğe dayalı olarak açıklamaktadır. Ancak, tek girdiye dayanan açıklama diğer üretim faktörü olarak sermayenin üretiminde emekle aynı oranda kullanıldığı zımni varsayımını içermektedir. Böylece, üretimdeki nisbi miktar değişmelerinin faktör fiyatlarında nisbi değişmelere yol açmasını önlemiş olmaktadır. Teori bu şekliyle ülkenin nisbi olarak emek verimliliğinin yüksek olduğu malları ihraç, diğer ülkelere oranla emek verimliliğinin düşük olduğu malları ithal etmesini öngörmektedir.

Ricardo'da dış ticaretin doğuşuna ve yapının şekillenmesine biraz daha açıklık getirebilmek için kapalı bir ekonomide faktör verimliliği ve fiyatların oluşumuna, ilişkisine bakabiliriz.

İki mal ($X_1$, $X_2$) iki üretim faktörü; emek (L), sermaye (K), ölçeğe göre sabit getiri fakat azalan verimler söz konusudur. Tam istihdam, üretim faktörlerinin sektörler arası tam hareketliliği, faktör fiyatlarında tam esneklik, her malda farklı sermaye/emek oranı ve üretim faktörünün her fiyat seviyesinde her malı aynı faktör yoğunluğunu sürdürmesi, piyasalarda tam rekabetin hakim olması varsayımlarında kapalı bir ekonomide mal fiyatları ile faktörlerin verimliliği arasındaki bağlantıyı şöyle gösterebiliriz :

$$C_{L1} X_1 + C_{L2} X_2 = L$$

$$C_{K1} X_1 + C_{K2} X_2 = K$$

$C_{ij}$ bir birim j malı üretiminde kullanılan i faktörü miktarını göstermektedir. Tam rekabet şartlarında malın fiyatı maliyetine eşit olacağından;

$$P_1 = \frac{WL_1 + rK_1}{X_1} \qquad P_2 = \frac{WL_2 + rK_2}{X_2}$$

şeklinde yazabiliriz. Pj; j malının fiyatı, W; ücret, r; faiz haddidir. Girdi-çıktı katsayılarını kullanarak mal fiyatlarını yazarsak;

$$WC_{L1} + rC_{K1} = P_1$$

$$WC_{L2} + rC_{K2} = P_2$$

Kapalı ekonomide malların fiyatları oranı ($P = P_2/P_1$), girdi çıktı katsayılarınca belirlenmektedir. Ricardo'nun modelinde ise tek üretim faktörü olarak emek söz konusu olduğundan, malların nisbi fiyat oranı ve faktör verimlilikleri arasındaki ilişkiyi yazarsak;

$$P = \frac{C_{L2}}{C_{L1}} = \frac{a_1}{a_2}$$

$aj = 1/C_2$; j malında emeğin verimliliğidir. Buradan Ricardo'nun modelinde nisbi fiyatların faktör arz veya talebi tarafından değil, sadece çıktı-emek oranının ifade ettiği teknoloji tarafından

belirlendiğini söyleyebiliriz. Eğer kapalı iki ekonomi düşünürsek; mal fiyatlarındaki farklılıkları ve dolayısıyla uluslararası ticaretin oluşumunu nisbi emek verimliliklerindeki (çıktı/emek oranı) farklılıklarıyla veya üretim teknolojisindeki farklılıklarla açıklayabiliriz. Sonuç olarak Ricardo'nun uluslararası ticareti, ülkelerin üretim fonksiyonlarındaki farklıklarla açıkladığını söyleyebiliriz. A ve B ülkelerini alalım ve A ülkesinin birinci malda karşılaştırmalı emek verimliliği üstünlüğü olduğunu düşünelim;

$$(a_1 / a_2)_A > (a_1 / a_2)_B \quad \text{buradan;}$$

$$P_A > P_B$$

sonuçuna ulaşırız. Yani A ülkesinde ikinci malın nisbi fiyatı B ülkesinden daha yüksektir. Dolayısıyla, A ülkesi birinci malı ihraç, ikinci malı ithal edecektir. Ricardo'nun modelinde uluslararası ticaret hadleri iki otarşi fiyat oranı arasında oluşmaktadır.

$$P_A > P' > P_b$$

Ricardo'nun modelinde, otarşi fiyatlarından farklı dünya fiyatlarının oluşması sonucu ülkeler ihraç mallarında tam uzmanlaşmaya yönelmektedirler. Birinci dereceden homojen üretim fonksiyonları söz konusu olduğundan her üretim seviyesinde birim maliyetler sabittir. Dış ticarete girildiğinde, üreticiler nisbi fiyatı yükselen malın üretimine yönelmekte, nisbi fiyatın düşen malın ise sabit olan birim maliyetleri karşılanmadığından üretiminden vazgeçmektedirler.

Ricardo'ya göre ülkede sektörler arasında üretim faktörlerinin tam hareketliliği söz konusudur, ancak ülkeler arası faktör hareketi yoktur. Üretim faktörlerinin uluslararası hareketsizliği ise ülkeler arası kanun, adet, lisan farkları ve sermayenin ürkekliği ile açıklanmaktadır. Sonucta model, ücretlerin ülkelerarasında farklı olabileceğini, ancak ülke içinde böyle bir durum olmadığını varsaymaktadır. Emek piyasasının mükemmel olmadığı ve ücretlerin sektörler arasında farklılaşması durumunda; eğer emek verimliliği sektörler itibariyle değişmiyorsa dış ticaret yapısını nisbi ücretlerin belirleyeceği ve ülkelerin düşük ücretlerin söz konusu olduğu sektörlerde ihracatçı olacakları hipotezi ortaya atılmıştır. Hipotez bu şekliyle test edilmiş ancak aksi sonuçlara ulaşılmıştır. Üretim fonksiyonunun homojen emeğe göre belirlenmesinin yanlış sonuçlara götüreceği ortaya çıkmıştır. Emek verimliliğinden hareketle teori çeşitli defalar test edilmiştir. Örneğin Ballassa ABD'de İngiltere'ye oranla verimlilik reşyosunda yüzde 1 artışın, ülkenin ihracat payında yüzde 1,6 artışa yol açtığı sonucuna ulaşmıştır.

1.2. Heckscher-Ohlin Versiyonu

Uluslararası ticaretin oluşumunu, ülkelerin dış ticaret yapılarının belirlenmesini Hecksecher-Ohlin Versiyonunda iki üretim faktörü (emek, sermaye), aynı endüstride tüm ülkeler için aynı teknoloji, endüstriler arası farklı teknolojiler ve üretim faktörlerinin ulusal düzeyde tam haraketliliği varsayımları altında açıklanmaktadır. Uluslararası ticaretin olmaması durumunun varsayımlarından, üretim faktörleri zenginliğinin, varlığının ülkelerarasında aynı olması varsayımını kaldırmakta ve bu noktadan hareketle dış ticareti açıklamaktadır. Sektörlerarası teknolojik farklar nedeniyle malların üretiminde faktörlerin bileşim oranı değişiktir. Fakat ekonominin emrindeki üretim faktörlerinin nisbi miktarları da değişik olduğundan, nisbi maliyetler, dolayısıyla fiyatlar farklı olmaktadır. Modele göre ülkeler, nisbi olarak ülkede bol olan üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı malları ihraç, nisbi olarak kıt olan üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı malları ithal edecektir. Böylece serbest mal ticareti yoluyla uluslararası düzeyde faktör fiyatları eşitlenecek ve kaynakların optimal dağılımı sağlanacaktır. Üretim faktöklerinin bolluğu veya kıtlığı kavramı fiyat ve fizik olarak tanımlanmaktadır. (5) Heckscher-Ohlin modelinde fiyat tanımı vardır; eğer A ülkesi B ülkesine oranla daha çok sermayeye sahip bir ülkeyse yani sermayeye oranla emeğin B ülkesine göre daha kıt olduğu ülke ise;

---

(5) Batra; A.g.e, Sh. 58

$$W_A > W_B \; ; \quad W = \frac{w}{r} \; ; \text{ ücret-faiz oranı}$$

Leontief'in fizik tanımına göre ise, aynı şartlarda;

$$k_A > k_B \; ; \quad k = \frac{k}{L} \; ; \text{ sermaye-emek oranı}$$

Bu şartlayda sermaye açısından zengin olan A ülkesi sermaye yoğun mallayı ihraç, emek yoğun malları ise B ülkesinden ithal edecektir.

Teoriyi Ohlin test etmiş ve olumlu sonuçlaya ulaşmıştır. Ancak Leontief paradoksu olarak bilinen Leontief'in test sonuçları teoriyi doğrulamamıştır. Leontief'in test sonuçlarına ise emeğin nitelik farkı, araştırma-geliştirme faaliyetleri işin içine sokularak getirilen yorumlarla, neoklisik görüşle uyumlu sonuçlar verdiği açıklamaları getirilmiştir.

Geleneksel teori... temel bir analitik çerçeve oluşturduğu, kısıtlayıcı varsayımları kaldırılarak ve bunların etkileri ortaya konularak mevcut çerçevenin genişletilebi[illegible] ve sorunların çözümünde uyğun bir araç olarak kullanılabileceği fikri dış ticaret konusundakipek çok çalışmaların hareket noktasını oluşturmuştur.

Karşılaştarmalı üstünlükler teorisinin varsayımlarının tartışılmasının yanısıra, gerek Ricardo gerekse Heckscher-Ohlin versiyonunun uluslararası talepte, tercihlerde söz konusu değişmelerin dış ticaret yapısının oluşumuna etkisini dikkate almadığı, dinamik unsurları içermediğinden zaman içinde

dış ticaret yapısında oluşacak değişmeleri açıklamada yetersiz kaldığı eleştirilerinden hareketle, uluslararası iktisatte daha kapsamlı bir teorik çerçeve oluşturma çabaları vardır. Bu konudaki gelişmeleri bir sonraki bölüme bırakarak, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin genel bir değerlendirmesine geçebiliriz.

### 1.3. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Genel Değerlendirilmesi :

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Ricardo ve Heckscher-Ohlin versiyonu ve bu çerçeveyi genişletme, eksik yanlarını giderme çabasında olan görüşlerin temelinde, serbest ticaretin, gelişme seviyeleri ve sosyo-ekonomik yapıları ne olursa olsun tüm ülkeler için yararlı olduğu ve serbest ticaretin gelişmenin motoru olduğu fikri yatmaktadır. Oysa gelişme, sanayileşme pek çok ülkede görüldüğü gibi serbest ticarete rağmen, onu sınırlayarak gerçekleştirilmiştir. Örneğin İngiltere'den sonra sanayileşme sürecine giren ABD'de Hamilton Carey, Almanya'da Frederich List serbest ticarete karşı korumacılığın savunuculuğunu yapmıştır. Bugünün gelişmiş ülkelerinin koruma önlemleri ardında geliştikleri, sanayileşme aşamasından sonra belli korunma önlemlerini sürdürmekle birlikte, bu gelişmiş ülkelerin serbest dış ticaret savunucuları olmaları düşünülürse serbest ticaretin gelişme çabasında olan azgelişmiş ülkeler için motor olduğu fikri tartışılır bir konu olmaktadır.

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi statik bir durum saptamasını içermektedir. Belli varsayımlar altında, belli bir noktada durum saptaması yapılmakta

ve bu durum saptaması ülkeler arasında belli bir işbölümünü beraberinde getirmektedir. Ama azgelişmiş ülkeler açısından sorun, durum saptamasının yapıldığı noktadan ayrılmak, başka bir noktaya ulaşmaktır. İşte bu noktada statik karşılaştırmalı üstünlükler kavramı, dinamik bir süreç olan kalkınma kavramına hiçbir açıklık getirmemekte, çelişmektedir. Açıktır ki kalkınmaya erken başlayanlar büyük üstünlüklere sahiptir, geç kalanlar ise yüksek maliyetlerle kalkınmaya çabalamaktadırlar. İşte bu geç kalma ve kalkınma isteği karşılaştırmalı üstünlüklerce saptanan statik durumu bir noktadan kırmayı, yani karşılaştırmalı üstünlükleri bozmayı gerektirmektedir. Bu da serbest ticarete karşı korunmayı, belirlenmiş karşılaştırmalı üstünlüklere rağmen belli dallarda üretime geçmeyi, üretim yapısını değiştirmeyi gerektirmektedir.

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin varsayımlarının geçersizliği de tartışma konusudur. Örneğin; üretim fonksiyonlarının doğrusal ve homojen olduğu varsayımı; doğrusal ve homojen üretim fonksiyönlerinde faktör oranları değiştirilmeden faktör miktarları değiştirildiği zaman, üretim miktarları faktörlerdeki azalma veya çoğalma kadar değişir. Faktörlerden sadece biri artırılırsa üretim gittikçe azalan oranlarda artacaktır. Bu ancak üretim faktörlerinin homojen ve bölünebilir olmasıyla mümkündür. Bu ise üretim seviyesi ne olursa olsun verimliliğin sabit kalması demektir. Belli bir üretim dalı için belli bir işletme büyüklüğü gerekiyorsa, bunun altına inilemiyorsa, üretim faktörleri bölünebilir değildir. Eğer bu mümkün oluyor, fakat bu sefer verimlilik düşüyorsa faktörler homojen değildir. Sonuçta ölçek büyüdükçe verimlilik artışının söz konusu olabileceğini söyleyebiliriz. Oysa karşılaştırmalı üstünlükler ölçek ekonomilerini içermemektedir.

Yine klasik ve neo-klasik versiyonun varsayımlarından birisi malların piyasa değerlerinin maliyetlerine eşit olacağıdır. Bu ise dışsal tasarruf ve zararların olmamasını gerektirir.

Heckscher-Ohlin versiyonunun teknolojinin sektörler arasında farklı, ama bir sektör söz konusu olduğunda her ülkede aynı olduğu varsayımının temeli yine serbest ticaretin yararları sayılırken oluşturulan soyut dünyadır. Tüm gelişmelerin insanlığın malı olduğu görüşünün günümüz dünyasında geçerli olduğu söylemek ne kadar gerçekleri yansıtmaktadır sorusu hemen akla gelmektedir.

Tüketici tercihlerinin zevklerinin değişmezliği'nin geçersizliği bir yana, serbest ticaretin yeni zevkler oluşturarak, yeni talepler yaratması gibi bir de yararı vardır! Ama bu yararı madalyonun öbür yüzünde de gösterişçi tüketim etkisi, ülke içi kaynakların yanlış yönlendirilmesi olğusu vardır.

Sonuçta karşılaştırmalı üstünlük teorisi çerçevesinde günümüz dünyasının gerçeklerinden kaynaklanan bazı sorunlara, özellikle azgelişmiş ülkelerin sorunlarına cevap bulmanın güç olduğunu söyleyebiliriz. Gerçekten de neden Avrupa ve Kuzey Amerika ihracat yapıları alt üst olur, değişirken, gelişirken azgelişmiş diye tanımlanan ülkelerin ihraç yapılarının neden önemli ölçüde durgun ve aynı kaldığı; örneğin neden Suriye ve Irak'ın bugün hala Romalılar dönemindeki ihraç yapıları esas olarak sürdürdükleri sorularını bu teorik çerçeve cevaplayamamaktadır. Bu noktada mevcut teorik çerçevenin eksiklerini tamamlayarak geliştirme çabalarına ve yeni teorik çerçeve oluşturma çabalarına geçebiliriz.

## 2. Yeni Teorik Çerçeve Oluşturma Çabaları

Uluslararası iktisat konusundaki çalışma ve tartışmalarda iki eğilimden söz edebiliriz. Birinci eğilim esas olarak gelişmeş ve azgelişmiş ülkelerin sorunlarına yaklaşımda geleneksel teorinin elverişli bir analitik çerçeve oluşturduğu, teorinin varsayımlarının tek tek değişken olarak alınarak teorinin geliştirilebileceği veya modelin kapsamadığı faktörleri modele dahil ederek modelin iyileştirilebileceği noktasından hareket eden görüş, eğilimdir.

Leontief paradoksunun teorik çerçeveye uyum gösterecek şekilde açıklanmasıyla başlayan teoriyi iyileştirme, eksiklerini giderme çabaları, emeğin homojen olarak alınmaması gerektiği, emek yanında sermayeyi gerektiren araştırma geliştirme faaliyetlerinin dikkate alınması gerektiği, faktör yoğunluğunun farklı fiyatlarda tersine dönmesi olayının açıklanması, varsayımların değişken olarak alınmasının etkilerinin açıklanması noktalarında yoğunlaşmaktadır. Bu çabalara karşın karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin klasik ve neo-klasik versiyonunun dinamik unsurlar içermediğinden zaman içinde oluşan değişmeleri açıklamada yetersiz kaldığı, aynı şekilde her iki versiyonun üretim konusunda yoğunlaştıkları ve uluslararası talepteki değişmelerin ticaret üzerindeki belirleyici rolünü göz ardı ettiği eleştirileri yöneltilmiştir. (6) Bu eleştirilerden hareketle, özünde yine geleneksel teorinin eksik yanlarını giderme eğilimden hareketle oluşturulan "Ürün Devreleri" (Product Cycle) teorisine geçebiliriz.

---

(6) Pan A. Yotopoulos, Jeffrey B. Nugent, Economics of Development, Harper-Row, 1976

## 2.1. Ürün Devreleri (Product Cycle) Teorisi

Talep faktörüne dikkati çeken S.B.Linder, iç talebin ve determinantlarının ihracatın gelişiminde önemli ve olumlu bir rol oynadığını belirtmiştir. Pazar olanakları konusunda bilgi akımı yetersizliğinin dış piyasalara oranla iç piyasada daha kolay çözümleneceği, yaparak öğrenmenin yararları, ölçek ekonomileri nedeniyle, bir mala karşı iç talebin olmasını ihracata yönelebilmesi için gerekli şart olarak saptamaktadır. Böylece dış ticaret yapısındaki değişmelerin iç tüketimin yapısındaki değişmelerle açıklanabileceği sonucuna varmaktadır.(7)

S.Hirsch ise iç talep ve üretim faktörleri oranlarının; talepteki değişmelerin teknolojik değişmelerle, teknolojide ve mevcut faktör oranlarında değişmelerin ticaretle ilişkisinin kurularak bir arada ele alınabileceği görüşündedir. Hirsch'in ürün evreleri versiyonuna göre, her ürün için pazar aynı evrelerden geçmektedir. Başlangıçta küçük bir talep, büyüme döneminde hızlı bir genişleme ve tam gelişme döneminde büyük pazarlar söz konusudur. Yeni ürünün ilk evresinde büyük ölçekli üretim uygun değildir, faktör bileşimi ise büyük oranda nitelikli emek, daha az sermaye ve niteliksiz işgücüdür. İkinci evrede sermaye yoğunluğu artmaktadır, fakat büyük ölçekli üretim için işletme ve maliyet kontrol teknikleri, mühendislik hizmetleri devreye girmiştir. Üçüncü evrede ürün standardizasyonu oluşmuştur. Büyük sermaye ve niteliksiz işgücü ile az sayıda nitelikli işgücü bileşimi ile üretim söz konusudur. Sonuçta küçük ve gelişmiş ülkeler için birinci evredeki malları, büyük ve gelişmiş ülkelerin ikinci evredeki malları, azgelişmiş ülkelerin olgunluk evresindeki, standardizasyonun sağlandığı malları üretme ve ihraç etmeleri noktasına ulaşmaktadır.

---

(7) Yotopoulos Nugent Age. Sh. 325

## 2.2. Yapısalcılar

Uluslararası iktisatta mevcut teorik çerçevenin yetersizlikleri, özellikle azgelişmiş ülkelerin gerçeklerine uymadığı, sorunlarına ışık tutmadığı meselesi sürdürülen önemli bir tartışma konusudur. Uluslararası iktisat alanında ikinci eğilim ise özellikle 20. yüzyıl deneyiminden yararlanarak formel teorinin eleştirisini yapmak ve azgelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarını çözecek yeni yaklaşımlar, çıkış noktaları aramaktır. Bu eğilimin sözcülüğünü "Yapısalcılar" diye adlandırılan görüş yapmaktadır. Yapısalcıların temel görüşleri ise büyümenin ticaretin motoru olduğu, azgelişmiş ülkeler için gelişmenin, büyümenin dinamik faktörünün sanayileşme olduğu, sanayileşmeyi sosyal boyutlarıyla birlikte gerçekleştirmenin sorunları çözeceğidir.

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine yönelen eleştiriler, gerçek dünyada gözlenen eğilim ve gelişmelerle, teorinin kurduğu dünya arasındaki , yani teori ile pratiğin uyumsuzluğu noktasında yoğunlaşmaktadır. Myrdal bu noktadan hareketle, mevcut dış ticaret mekanizmasını uluslararası eşitsizliğin bir mekanizması olarak tanımlamakta ve dış ticaret teorisinin bizi uluslararası eşitsizliklerin günümüz dünyasındaki kadar büyük olmaması gerektiği sonucuna ulaştırmasına karşın, mevcut eşitsizlikleri ve eşitsizliklerin artma eğilimini açıklamada yardımcı olmadığı görüşü savunmaktadır. (8) Myrdal, klasik teorinin aksine mekanizmanın

(8) Myrdal; Trade As a Mechanism of International Inequality; G.M. Meier, a.g.e.

üretim faktörleri fiyatlarını ve sonuçta gelirleri eşitlemeye yönelik olmadığını, ülkelerin kişi başına gelir, ekonomik yapı ve gelişme seviyeleri arasındaki farklar nedeniyle mevcut eşitsizliği kümülatif bir şekilde daha da artırma yönünde işlediğini belirtmektedir. Sermayenin tabiatı gereği, azgelişmiş ülkelerin gelişmelerine yönelik büyük uluslararası sermaye akımlarının söz konusu olamıyacağını belirterek, azgelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere işçi göçünün sağlanmasını çözüm olarak önermektedir.

Elbette teoriler hayatta doğrulandıkça geçerlilik kazanacaktır. Bu nedenle, dış ticaret konusunda yeni bir teori oluşturma çabaları veya en azından olaylara değişik bakış açısı getirme çabaları, gerçek dünyanın iyi ve tutarlı bir gözlemine dayanmalıdır.. Yapısalcı görüş sözcülerinden Prebisch'de 20.yüzyıl dünyasındaki gelişme ve eğilimlerin gözlemlemelerinden işe başlamaktadır. Prebisch'e göre azgelişmiş ülkelerin sorunları hammadde ihracatları artış oranı ile sınai mal ithal artış oranları arasındaki farklılıkla başlamaktadır. Genelde ise sorun, ekonomik gelişmenin spontane özelliği olarak tanımladığı sınai mal ithalatının hızlı artışı, buna karşılık gelişme için gerekli sınai malları ithal etmede kaynakların sınırlı oluşu, ticaret hadlerinin azgelişmiş ülkeler aleyhine gelişimi, hammadde ihracatının çok yavaş gelişmi, sınai ürün ihracatının hemen hemen olmayışı ve bu güç şartlar altında kalkınmayı gerçekleştirmek zorunda

oluşlarıdır. Hammadde ihracatının nisbi olarak yavaş artmasının nedenlerini, gelişmiş ülkelerdeki teknolojik gelişmenin direkt ve indirekt etkilerine, gelişmiş ülkelerin koruma politikalarına ve gelişmenin paradoksu olarak ortaya çıkan azgelişmiş ülkelerin hammadde üretiminde uyguladıkları modern teknolojilerin üretimin yavaş artan talebe göre ayarlanmasını güçleştirmesine bağlı olarak açıklamaktadır. Ticaret hadlerinde azgelişmiş ülkeler aleyhine gelişme ise azgelişmiş ülkelerde ücretlerin verimlilik artışlarını izlemesine karşın, azgelişmiş ülkelerde nüfus baskısı gibi nedenlerle ücretlerin verimlilik artışlarını izleyememesinden, verimlilik artışlarının ülke dışına veya diğer sektörlere aktarılmasından, gelişmiş ülkelerin koruma politikaları sonucu daha da artan "merkezin" hammadde talebi ile "çevrenin" sınai ürün talebi arasındaki farkın bu eğilimi hızlandırmasından kaynaklanmaktadır.(9)

Sonuç olarak, azgelişmiş ülkelerin sorunlarının çözümünün temelinde gelişmenin dinamik faktörü hammadde ihracıdır tezine karşın olarak, gelişmenin dinamik faktörünün sanayileşme olduğu tezi getirilmektedir. Fakat sorun sadece sanayileşme değil, sosyal boyutlarıyla birlikte yapı değişikliğini gerçekleştirme, kalkınmadır.

---

(9) Raul Prebisch, External Bottlenecks Obstructing Development; Meier, a.g.e

## III. Dış Ticaret - Kalkınma-Türkiye

### 1- Dış Ticaret-Kalkınma

Klasik iktisat teorisi uluslararası ticarete de müdahale edilmediği takdirde tüm ulusların karşılıklı olarak bundan yarar sağlayacaklarını söylemektedir. Serbest ticarete yönelik ilk düşünce ve uygulamaların, ilk sanayileşen ülke olan İngiltere-'de olması ise hiç de şaşırtıcı değildir. Oysa, sanayileşmeye İngiltere'den sonra başlayan bugünün Batılı Ülkeleri serbest dış ticaretin savunucuları olmadan önce korunma politikalarının savunucuları olmuşlardır. Ama sanayileşme sürecinin tamamlanması ile birlikte serbest dış ticaretin savunmasına geçmişlerdir. Uluslararası ticaretin müdahalelerden uzak işleyişi ile kalkınmanın motoru olduğu fikri bugün en azından geçerliliği tartışılır bir fikirdir.

Her teori beraberinde politikalarını da getirmektedir. Özünde karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin kaynaklık ettiği çözümler, politikalar gelişmiş ülkeler açısından istenen özellikleri taşımaktadır. Ama azgelişmiş ülkelerin sorunları açısından bakarsak aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Serbest dış ticaretin ve bu şartlarda oluşacak uluslararası işbölümünün yararlarından hareketle, azgelişmiş ülkelere hammadde ihracatçıları olmaları, bunun gelişmenin dinamik faktörü olduğu, yeşil devrimler yaparak tarım ürünleri ihracatçıları olmaları, azgelişmiş ülkelerin nüfus baskısı altında, istihdam sorunu olan ülkeler olduğu, bu nedenle emek yoğun sanayilere yönelmeleri gerektiği, hafif sanayi dallarına yönelmeleri, vb. önerilmiş ve önerilmektedir. Tüm bu öneriler hangi amaca yöneliktir? Belli bir andaki durum saptamasının avantajlarından yararlanarak istenen hedefe ulaşmak amacına mı yönelik, yoksa bu durum saptamasının azgelişmiş ülkeye verdiği rolü sürdürmeye mi? Açıktır

ki statik bir durum saptamak ile azgelişmiş ülkelere belli bir rolü veren çözümler, politikalar ile azgelişmiş ülkelerin dinamik bir süreç olan kalkınma çabaları çatışmakta, bu öneriler, çözümler azgelişmiş ülkelerin sorunlarına çözüm değil, çözümsüzlük getirmektedir.

Azgelişmiş ülkelerin sorunları ise bugünün gelişmiş ülkelerinin 18.YY. da tamamladıkları aşamayı geçememiş olmalarından ve sanayi devrimlerini tamamlıyan ülkelerin bugün ulaştıkları aşamadan kaynaklanmaktadır. Bu olguyu azgelişmiş ülkelerin kendi dinamiklerinin işleyişi yanında, hakim ekonomilerin dış dinamikler olarak devreye girmeleriyle birlikte değerlendirmek gerek. Ama bugün azgelişmiş ülkeler açısından sorun, gelişmiş ülke modellerine benzer bir şekilde sanayileşme değildir. Kalkınma sadece sanayileşmeyi değil, bunun sosyal boyutlarını da içermektedir. Ulusal kalkınma; sosyal, politik ve ekonomik kalkınmayı içermektedir. Kalkınma tüm sosyal sistemin toptan yukarıya doğru bir hareketidir. Büyüme ve gelişmeyi kapsayan kalkınma temelde ülkenin kendi politikalarıyla üretim yapısını değiştirmesidir.

Kalkınma ve dış ticaret konusunda dünya şartlarının tahlilinden hareketle kalkınmanın, bağımsız ekonomik yapıyı oluşturmanın, ticaretin motoru olacağını söyleyebilirz Yani dış ticaret ve uluslararasında bugün şekillenmiş işbölümü değil, dinamik bir süreç içinde karşılaştırmalı üstünlükleri de dikkate alarak ulaşmak istediğimiz yapının bizi getireceği noktadaki iş bölümü dış ticarete, ihracata yön verecektir. Dolayısıyla üretim yapısı tayin edici dinamik faktör olarak dış ticarete yön verecektir.

2. Planlı Dönemde Türkiye İhracatının Gelişimi

Türkiye'nin dış ticaret sorunu da esas olarak mevcut üretim yapısından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de planlı dönemle birlikte üretim yapısını ve buna bağlı olarak ihracat yapısını değiştirmek resmi politika olarak benimsenmiştir. İhracatı, tarım ürünleri ve madenlere dayalı geleneksel yapısından kurtararak, üretim yapısında oluşturulacak değişim ve gelişmelerin ihracat yapısına yansıtılması hedef olarak saptanmıştır. Yine planlarda dış kaynakların güvenilir kaynaklar olmadığı, kalkınmanın gerektirdiği döviz gelirlerini sağlamada ihracata dayanılması gerektiği ilkesi yer almaktadır. Amaç, kalkınmanın gerektirdiği döviz gelirlerini sağlamada ihracatı etkin bir araç olarak kullanmak ve üretim yapası değişikliğini sağlamaktır. Uygulamada ise bu amaçların gerçekleştiği söylenemez. Ülkemizde plan önceliklerinden önemli ölçüde sapılmış, kaynak tahsisleri amaçlanan yapı değişikliğini gerçekleştirmeye hizmet etmemiştir. Türkiye, Plan ve Programlarında kalkınmanın ithal gereksinimlerini sağlıklı kaynaklardan sağlamak için temel girdilerini modern teknoloji ve büyük ölçekli tesislerle karşılamayı ve dolayısıyla maliyetleri düşürerek sınai ürün ihracını gerçekleştirmeyi amaçlamış, ancak uygulamada bu amaca ulaşılamamıştır.

Gerçekten kalkınma, yapıyı değiştirme çabaları, ithal gereğini artıran bir olgudur. Ancak sağlıklı yapı değişikliğinin göstergelerinden birisi de bu gereksinime paralellik gösteren bir ihracat yapısı ve gelişimidir. Kalkınmanın gereği olarak doğan ithalatı, ulusal kaynaklara dayalı, ülke önceliklerine göre saptanan üretim yapısını oluşturmanın aracı olarak tanımlarsak; ihracat da bu anlamlı gereksinimi karşılamaya yönelik, aynı zamanda üretim yapısındaki değişimleri de yansıtan bir yapı ve gelişim gösterecektir. Oysa bugün ihracatımız istenen yönde yapı değişiminin sağlanamadığı, döviz yaratmayan ve sürekli yutan sanayinin sağlıksız üretim yapısının gereklerini karşılamaya çalışan ve karşılayamayan bir durumdadır.

Sonuçta, Türkiye üretim yapısında mevcut aksaklıkları yapılan yanlış kaynak tahsisleriyle daha da ağırlaşan, mevcut yapının ithal gereklerini ihracatıyla karşılayamayan, bu nedenle daha çok borçlanan, dışa bağımlı hale gelen, üretim yapısını değiştirme gereğinin sonuçlarını çeken, dünyadaki konumunun sorunlarını tüm boyutlarıyla yaşayan bir ülke durumuna gelmiştir.

## 2.1. Planlı Dönemde İhracatta Genel ve Yapısal Gelişmeler

Türkiye'nin dış ticaret alanındaki sorunlarının ihracata yansımasının en belirgin göstergelerinden birisi ihracatın ithalatı karşılama oranındaki düşmedir. Planlı dönem başlangıcından, Üçüncü Plan dönemi sonuna değin zaman zaman yükselen oran, esas olarak düşme eğilimi göstermektedir. Birinci Plan döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalama yüzde 70 iken, İkinci Plan döneminde yüzde 60'a, Üçüncü Plan döneminde yüzde 37'ye düşmüştür. Düşme eğilimi 1970'den sonra daha da belirgindir. Bu gelişmeler sonunda, ihracatı yapı değişikliğinin gerektirdiği döviz gelirlerini sağlamada etkin bir araç olarak kullanma olanağının Üçüncü Plan döneminde ortadan kalktığını söyleyebiliriz. 1970-76 döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalama olarak Yunanistan'da yüzde 41,0, İsrail'de yüzde 49,0 İspanya'da yüzde 50,3, Yugoslavya'da yüzde 58,5, Türkiye'de yüzde 44,2 dir.

İhracatın ithalatı karşılama oranındaki olumsuz gelişmelerin bir yanını ithalattaki olumsuz gelişmeler oluşturmaktadır. Özellikle petrol fiyatlarındaki artışlar ve buna karşı çok hassas bir üretim yapısı ve gerekli önemlerin alınmaması, ithallattaki reel artışlar, kabul kredili ithalat gibi uygulamalar sonucu daha artan ithal fiyatları sorunun bir yanıdır. Sorunun diğer yanını ise ihracatta beklenen gelişmelerin sağlanamayışı ve ihracattaki fiyat artışlarının ithalattaki fiyat artışlarını izleyemeyişi oluşturmaktadır.

İhracatın gayri safi yurt içi hasılaya oranı ise Birinci Plan döneminde ortalama yüzde 5, İkinci Plan döneminde ortalama yüzde 4,4, Üçüncü Plan döneminde yüzde 4,8 olmuştur. Yıllar itibariyle bu oranın Planlı dönem gelişimi şu şekildedir:

İHRACAT/GSYİH (Yüzde)

| | 1963 | 64 | 65 | 66 | 67 | 68 | 69 | 70 | 71 | 72 | 73 | 74 | 75 | 76 | 77 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| t/GSYİH | 4,9 | 5,2 | 5,3 | 4,9 | 4,6 | 4,0 | 3,9 | 4,4 | 4,8 | 5,1 | 6,1 | 5,2 | 3,9 | 4,9 | 3,7 |

İhracatın gayri safi yurt içi hasılaya oranı 1975 yılı için bazı ülkeleri ve ülke grupları itibariyle aşağıda verilmektedir.

İHRACAT/GSYİH (Yüzde)

| | |
|---|---|
| AET | 21,9 |
| Yugoslavya | 11,8 |
| Yunanistan | 11,0 |
| İspanya | 7,6 |
| Türkiye | 3,9 |

GSYİH içinde ihracatın payı diğer ülkelerle karşılaştırmalı olarak ele alındığında çok düşüktür. Planlı dönem süresince de önemli bir gelişme olmamıştır. Bu oran 1976'da 1963 seviyesine düşmüş, 1977 de ise 1963 seviyesininde altında olmuştur. GSYİH içinde ihracatın payının bu derece düşük oluşunun bir yanını körüklenen tüketim eğilimi, oluşturulan yanlış tüketim kalıpları ve bunu yönlendirmede eksiklikler oluşturmaktadır. Birey başına ihracat geliri ise 1975 yılında Yunanistan'da 252,7 dolar, İspanya'da 215,4 dolar, Yugoslavya'da 190,7 dolar, Türkiye'de ise 35,8 dolardır.

İhracatın planlı dönemde miktar ve değer olarak gelişimi incelendiğinde; miktar endeksinde önemli iniş çıkışlar görülmektedir. Özellikle 1970'lerden sonra ihracat miktar olarak düşme eğilimi göstermektedir. İhracat TL. değer endeksinin 1963 yılını baz alarak gelişimine baktığımızda; Birinci Plan döneminde başlayan gerilemeler 1970'lere değin sürmektedir. 1970'lerde devalüasyon etkisi ile başlayan artışlar miktar endeksinde görülen gerilemelere karşın sürmektedir. 1968 yılı baz alınarak dolar olarak değer endeksi gelişimi incelendiğinde 1972, 1973 dışında önemli bir artış olmamakta, Üçüncü Plan döneminin son üçyılında yüzde 2.6, yüzde 3.0, yüzde 6.7 gibi küçük yıllık artışlar olmaktadır (Tablo 1).

Bu gelişmeler ithalattaki gelişmelerle birleşince Türkiye ticaret hadlerinde olumsuz gelişmelere yol açmaktadır. Ticaret hadlerinin 1963 baz alınarak TL. olarak gelişimi incelendiğinde Birinci Plan döneminde sürekli 1963 seviyesinin altındadır. İkinci Plan döneminde aralıklı ve geçici bir iyileşmeden sonra 1974 yılında başlayan bozulma Üçüncü Plan dönemi sonuna değin sürmektedir. Ticaret hadlerinin lehte gelişme gösterdiği 1968 ve 1969 yılı ihracatın miktar ve değer olarak gelişme göstermediği yıllardır. 1972-1973 ise ihracatın miktar ve değer olarak gelişme gösterdiği yıllardır. 1974 den sonra başlayan aleyhte gelişim ise ihracatta görülen miktar gerilemeleri, değer olarak çok küçük artışlar, buna karşın ithalatta görülen hızlı fiyat artışları ve miktardaki artışlardan kaynaklanmaktadır (Tablo 2). Türkiye'nin ticaret hadleri 1968 ve 1969 yıllarında 1970 seviyesinin üstünde olmuş, bu eğilim 1974 yılına kadar artarak devam etmiştir. Ticaret hadlerinde 1974 lerden sonra görülen bozulma nedeniyle Türkiye diğer ülkelere oranla daha büyük kayıplara uğramıştır (Tablo 3).

TABLO : . İHRACAT İKTAR VE DEĞER E DEKS ERİ

| | Miktar Endeksi (1963:100) | Yüzde Artış | Değer Endeksi (TL, 1963:100) | Yüzde Artış | Değer Endeksi (Dolar, 1968:100) | Yüzde Artış |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 1963 | 100.0 | | 100.0 | | | |
| 1964 | 110.2 | 10.2 | 98.5 | - 1.5 | | |
| 1965 | 129.3 | 17.3 | 93.9 | - 4.7 | | |
| 1966 | 138.3 | 7.0 | 93.2 | - 0.8 | | |
| 1967 | 142.8 | 3.2 | 95.5 | 2.5 | | |
| 1964-1967 Ort. | | 9.3 | | - 1.2 | | |
| 1968 | 134.9 | - 5.5 | 95.0 | - 0.5 | 100.0 | |
| 1969 | 136.7 | 1.3 | 95.5 | 0.5 | 100.5 | 0.5 |
| 1970 | 144.0 | 5.3 | 112.3 | 17.6 | 99.2 | -1.3 |
| 1971 | 146.3 | 1.6 | 147.3 | 31.2 | 106.6 | 7.4 |
| 1972 | 166.3 | 13.7 | 163.3 | 10.9 | 116.8 | 9.6 |
| 1968-1972 Ort. | | 4.3 | | 11.3 | | 3.9 (1) |
| 1973 | 186.6 | 12.2 | 208.4 | 27.6 | 145.3 | 24.4 |
| 1974 | 152.6 | -18.2 | 280.0 | 34.3 | 191.5 | 31.8 |
| 1975 | 141.3 | - 7.4 | 290.8 | 3.8 | 192.0 | 2.6 |
| 1976 | 187.3 | 32.5 | 326.2 | 12.2 | 197.8 | 3.0 |
| 1977 | 144.9 | -22.6 | 400.4 | 22.7 | 211.1 | 6.7 |
| 1973-1977 Ort. | | - 2.7 | | 19.6 | | 12.6 |

Kaynak : DİE

(1) 1969 - 1972 Ortalaması

TABLO : 2 - DIŞ TİCARET HADLERİ 1968 : 100

| | DIŞ TİCARET HADLERİ (TL.) | YÜZDE ARTIŞ | DIŞ TİCARET HADLERİ (Dolar) | YÜZDE ARTIŞ |
|---|---|---|---|---|
| 1968 | 100.0 | | 100.0 | |
| 1968 | 99.1 | - 0.9 | 99.1 | - 0.9 |
| 1970 | 96.2 | - 2.9 | 96.8 | - 2.3 |
| 1971 | 85.1 | -11.5 | 97.6 | 0.8 |
| 1972 | 97.0 | 14.0 | 103.8 | 6.3 |
| 1973 | 102.0 | 5.1 | 106.4 | 2.5 |
| 1974 | 84.0 | -17.7 | 84.6 | -20.5 |
| 1975 | 75.5 | -10.1 | 76.0 | -10.2 |
| 1976 | 79.5 | 5.3 | 81.6 | 7.4 |
| 1977 | 77.0 | - 3.2 | 76.9 | - 5.8 |
| 1973-1977 Ort. | | - 4.5 | | - 5.8 |

Kaynak : DİE

TABLO : 3 - DIŞ TİCARET HADLERİ 1970 : 100

| | 1968 | 1969 | 1970 | 1971 | 1972 | 1973 | 1974 | 1975 | 1976 | 1977 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Gelişmiş Ülkeler | 99 | 99 | 100 | 99 | 100 | 99 | 87 | 90 | 89 | |
| AET (Dokuzlar) | 98 | 97 | 100 | 100 | 102 | 99 | 80 | 93 | 92 | |
| Gelişmekte Olan Ülkeler (1) | 99 | 102 | 100 | 95 | 92 | 97 | 96 | 88 | 89 | |
| TÜRKİYE | 103.3 | 102.4 | 100 | 100.8 | 107.2 | 109.9 | 87.4 | 78.5 | 84.3 | 79.4 |

Kaynak : UNCTAD, DİE

(1) Petrol üreticisi ülkeler hariç.

Türkiye ihracatının genel gelişimine baktığımızda 1950-1960 döneminde ihracat cari dolar değerleriyle yılda ortalama yüzde 2 gelişimiyle durgunluk göstermektedir. 1960-70 dönemi için yıllık ortalama artış hızı yüzde 6.2 , planlı dönemde ise yüzde 10.7 olmuştur. Plan dönemleri itibariyle yıllık ortalama artış hızı Birinci Plan döneminde yüzde 6.5 , İkinci Plan döneminde yüzde 11.1 , Üçüncü Plan döneminde yüzde 14.6 olmuştur. Sabit fiyatlarla 1964-1977 döneminde ihracat yıllık ortalama yüzde 6 gelişme göstermektedir. Bu değer İkinci Plan döneminde yüzde 8.1 Üçüncü Plan döneminde yüzde 1.5 olmuştur. Türkiye ihracatının dönemler itibariyle artış hızı 1973 yılına değin petrol ihracatısı ülkeler dışındaki azgelişmiş ülkelerin ihracatlarının artış hızlarının genellikle üzerindedir. Ancak 1973 lerde başlayan gerilemeler Türkiye ihracatında daha belirgindir ve 1976-1977 döneinde azgelişmiş ülkelerin ihracatlarının artma eğiliminin sürmeine karşın Türkiye ihracatı gerilemektedir (Tablo 4 ve 5).

TABLO : 4 - GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE
TÜRKİYE İHRACAT GELİŞİMLERİ (1)
(Ortalama Yüzde Artışlar) (Cari Fiyatlarla)

| | TOPLAM | Kişi Başına GSMH 800 Doların Üstünde Ülkeler | TÜRKİYE |
|---|---|---|---|
| 1950-60 | 1.4 | - 0.2 | 2.0 |
| 1960-70 | 6.3 | 5.6 | 5.4 |
| 1970-76 | 19.3 | 22.2 | 22.2 |
| 1970-73 | 20.0 | 23.4 | 30.4 |
| 1973-76 | 18.6 | 20.8 | 14.0 |
| 1970-71 | 1.4 | 3.1 | 15.0 |
| 1971-72 | 17.5 | 18.5 | 30.8 |
| 1972-73 | 45.0 | 53.6 | 48.8 |
| 1973-74 | 43.8 | 53.4 | 16.3 |
| 1974-75 | -1.7 | 7.0 | -8.6 |
| 1975-76 | 18.1 | 7.5 | 40.0 |
| 1976-77 | 22.4 | 25.9 | -10.6 |

Kaynak : UNCTAD
(1) Petrol ihracatçısı ülkeler hariç.

TABLO : 5 - TÜRKİYE İHRACATININ GELİŞİMİ
(Bazı Akdeniz Ülkeleri ve
AET İle Karşılaştırmalı Olarak)
Yüzde Artışlar) (Cari Fiyatlarla)

| | 1970-1976 | 1970-1973 | 1973-1976 | 1973-1974 | 1974-1975 | 1975-1976 | 1976-1977 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Portekiz | 11.5 | 25.2 | -0.8 | 23.4 | -15.6 | -6.1 | |
| İspanya | 24.1 | 29.7 | 18.8 | 36.1 | 8.3 | 13.8 | |
| Yugoslavya | 19.5 | 19.3 | 19.6 | 33.4 | 7.0 | 19.8 | |
| Yunanistan | 25.8 | 31.1 | 20.5 | 39.6 | 12.6 | 11.2 | |
| AET(Dokuzlar) | 19.5 | 23.4 | 15.6 | 30.5 | 7.7 | 10.0 | |
| TÜRKİYE | 22.2 | 30.4 | 14.0 | 16.3 | -8.6 | 40.0 | -10.6 |

Türkiye'nin dünya ihracatında payı azgelişmiş ülkelerin payları ile karşılaştırmalı olarak aşağıda verilmiştir. 1960-70 döneminde gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaretindeki paylarında görülen düşme, Türkiye'de daha fazladır. Aynı eğilim 1973 sonrasında da görülmektedir. 1976 yılında Türkiye'nin payı 1973 seviyesinin altındadır. Oysa gelişmekte olan ülkelerin payları 1973 seviyesinin üstündedir.

| | 1960 | 1970 | 1973 | 1974 | 1975 | 1976 |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Gelişmekte Olan Ülkeler | 21.4 | 17.0 | 17.7 | 25.6 | 23.4 | 24.6 |
| Türkiye | 0.286 | 0.199 | 0.248 | 0.216 | 0185 | 0.232 |

Kaynak : UNCTAD

İhracatımızın planlı dönemde cari dolar değerleriyle yıllık gelişimine bakıldığında esas olarak istikrarsız bir gelişim gözlenmektedir. Genel ihracattaki gelişmeleri ise esas olarak tarımsal ürünler ihracatındaki gelişmeler belirlemektedir. Tarım ürünleri ihracatındaki gerilemeler toplam ihracat için belirleyici olmaktadır. Sanayi ürünleri ihracatının önemli bölümünü oluşturan tekstil ve gıda sanayi ürünleri ihracatı ise ihracattaki genel gelişmeyi belirleyen diğer bir faktör olmaktadır. Ancak tarıma dayalı sanayi ürünleri ihracatında görülen gerilemelere karşın toplam ihracattaki artışlar esas belirleyici olanın tarımsal ürünler ihracatı olduğunu göstermektedir. Planlı dönemde toplam sanayi ürünleri ihracatı da istikrarsız bir gelişme göstermektedir ve gelişmeyi belirleyen esas olarak tekstil ve gıda sanayi ürünleri ihracatıdır. 1970 lerden sonra deri-kösele sanayi, kimya sanayi, cam-seramik, metal dışı madenler sanayi ürünleri ihracatı, toplam sanayi ürünleri ihracatını etkileyem sektörlerdir (Tablo 6).

TABLO : 6 - PLANLI DÖNEMDE İHRACATTA YILLIK GELİŞMELER (Yüzde Artış) (Cari Dolar Değerleriyle)

| | TOPLAM İHRACAT | TARIMSAL İHRACAT | MADENCİLİK TAŞOCAKÇILIĞI | SANAYİ ÜRÜNLERİ | GIDA-TEKSTİL SANAYİ ÜRÜNLERİ |
|---|---|---|---|---|---|
| 1963 | -3.4 | -3.8 | -35.4 | 6.7 | 7.5 |
| 1964 | 11.6 | 9.4 | 39.3 | 16.8 | 11.5 |
| 1965 | 12.9 | 12.8 | 34.7 | 9.0 | 3.4 |
| 1966 | 5.8 | 7.8 | 11.9 | -4.6 | -2.1 |
| 1967 | 6.5 | 9.5 | -15.5 | -2.3 | 23.9 |
| 1968 | -5.0 | -5.0 | 31.1 | -14.0 | -21.6 |
| 1969 | 8.2 | -0.7 | 30.2 | 54.3 | 85.5 |
| 1970 | 9.6 | 9.7 | 24.3 | 4.7 | -7.6 |
| 1971 | 15.0 | 11.0 | -5.9 | 38.7 | 35.8 |
| 1972 | 30.8 | 23.6 | -10.3 | 64.4 | 54.3 |
| 1973 | 48.8 | 37.3 | 18.7 | 81.3 | 79.8 |
| 1974 | 16.3 | 2.5 | 99.6 | 34.7 | 7.5 |
| 1975 | -8.6 | -7.0 | 33.6 | -16.4 | -11.3 |
| 1976 | 40.0 | 58.2 | 4.2 | 18.5 | 44.3 |
| 1977 | -10.6 | -17.0 | 14.4 | -1.7 | 9.4 |

İhracatın genel ve alt bölümleri itibariyle plan dönemleri ortalama artış hızları aşağıda verilmektedir (Tablo 7). İkinci Plan döneminde, Birinci Plan dönemine oranla önemli bir gelişme göstermeyen tarım ürünleri ihracatına karşın genel ihracatın ortalama artış hızında görülen gelişme sanayi ürünleri ihracatında görülen artıştan kaynaklanmaktadır. Birinci Plan döneminde yıllık ortalama artış hızı yüzde 4.9 olan sanayi ürünleri ihracatı, İkinci Plan döneminde yüzde 25.9 artmıştır. Bu gelişme esas olarak

gıda, tekstil ve deri-kösele sanayi ürünleri ihracatının kaynaklanmıştır. Üçüncü Plan döneminde sanayi ürünleri ihracatı yüzde 18.9 hızla artmıştır. Bu dönemde cam-seramik, kimya, demir dışı metaller, demir-çelik sanayi ürünleri ihracatı yılda ortalama yüzde 27.4 gibi yüksek bir hızla artmıştır.

TABLO : 7 - PLAN DÖNEMLERİ İTİBARİYLE İHRACATIN SEKTÖREL ORTALAMA ARTIŞ HIZI (Cari Dolar Değerleriyle)

| | TOPLAM İHRACAT | TARIMSAL İHRACAT | MADENCİLİK | SANAYİ | GIDA, TEKSTİL, DERİ-KÖSELE SANAYİ | CAM-SERAMİK, KİMYA, DEMİR DIŞI METAL, DEMİR-ÇELİK SAN. İHRACATI |
|---|---|---|---|---|---|---|
| I. PLAN | 6.5 | 7.0 | 2.8 | 4.9 | 3.9 | 16.4 |
| II. PLAN | 11.1 | 7.3 | 12.4 | 25.9 | 26.3 | 4.9 |
| III. PLAN | 14.6 | 11.[illegible] | 30.4 | 18.9 | 21.7 | 27.4 |

İhracatın gelişimi sabit fiyatlarla değerlendirildiğinde; 1964-1967 döneminde toplam ihracat yılda ortalama yüzde 9.2 hızla artmaktadır. Aynı dönemde tarım ürünleri ihracatı yılda ortalama yüzde 10.2, sanayi ürünleri ihracatı yüzde 4.5, madencilik ürünleri yüzde 15.5 artmaktadır. İkinci Plan döneminde toplam ihracat yıllık ortalama artış hızı, Birinci Plan dönemine oranla gerileyerek yüzde 8.1 olmuştur. Bu dönemde tarım ürünleri ihracatı yılda ortalama yüzde 4.4, sanayi ürünleri ihracatı yüzde 22.5, madencilik ürünleri ihracatı yüzde 9.3 artmaktadır. Üçüncü Plan döneminde ise toplam ihracat yılda ortallama yüzde 1.5, sanayi ürünleri ihracatı yüzde 5.3 hızla artmakta, tarım ürünleri ihracatı gerilme göstermektedir. Toplam ihracattaı; Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde öngörülen artış hızlarına ulaşılmış, Üçüncü Plan döneminde ise gerçekleşme, hedefi

çok gerisinde kalmıştır. Bu genel eğilim tarımsal ürünler sanayi ürünleri ve madencilik ürünleri gerçekleşen artış hızları ve planlanan artış hızlarında da görülmektedir. İkinci Plan döneminde sanayi ürünleri ihracatında görülen hızlı artış, Üçüncü Plan döneminde sanayi ürünleri ihracatı için yüzde 18.5 gibi yüksek bir artış hızı öngörülmesine yol açmış, ancak gerçekleşme hedefin çok gerisinde kalmıştır. (Tablo 8)

TABLO : 8- İHRACATTA PLANLANAN VE GERÇEKLEŞEN ARTIŞ HIZLARI
(Dönemler İtibariyle Yıllık Ortalama Artışlar)

(Sabit Fiyatlarla)

| | Toplam İhracat | | Tarım Ürünleri İhracatı | | Sanayi Ürünleri İhracatı | | Madencilik İhracatı | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | Planlanan | Gerçekleşen | Planlanan | Gerçekleşen | Planlanan | Gerçekleşen | Planlanan | Gerçekleşen |
| 1964-67 | 7.1 | 9.2 | 6.6 | 10.0 | 10.1 | 4.5 | 14.3 | 15.5 |
| 1968-72 | 7.1 | 8.1 | 4.2 | 4.4 | 16.8 | 22.5 | 3.5 | 9.3 |
| 1973-77 | 8.9 | 1.8 | 2.6 | -1.4 | 18.5 | 6.0 | 21.5 | 15.4 |

Türkiye'de planlı dönemin ihracat konusunda getirdiği temel politikalardan birisi ihracat yapısının değiştirilmesi olmuştur. Üretim yapısındaki değişmelerin ihracata da yansıtılarak, ihracatımızın tarım ürünleri ve madenlere dayalı "gelenksel" yapısının değiştirilmesi, sanayi ürünleri ihracatının payının artırılması amaçlanmıştır.. Ancak, ihracatın içinde sanayi ürünlerinin payının artmasına karşın istenen yapı değişikliğine ulaşılmamıştır. Üçüncü Beş Yıllık Plan dönemi sonunda ihracatımızın yaklaşık yüzde 60'ını tarımsal ürünler oluşturmaktadır. Bu ise üretim ilişkilerindeki değişme, üretimin sektörel gelişimindeki değişimlere karşın Türkiye'nin henüz bir tarım ülkesi olmasının göstergesidir. Birinci Plan dönemine sanayi ürünlerinin

toplam ihracat içindeki payı hedeflenenin yüzde 17 gerisindedir. İkinci Plan döneminde hedefe ulaşılmış, ancak Üçüncü Plan döneminde sanayii ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı yüzde 33.4 ile hedefin yüzde 20 gerisinde gerçekleşmiştir (Tablo: 9).

TABLO : 9- PLANLI DÖNEMDE İHRACATTA YAPISAL GELİŞMELER :
(Plan Dönemi Sonu İtibariyle)

(Yüzde Pay)

| | Planlanan | Gerçekleşen |
|---|---|---|
| I. PLAN (1967) | | |
| TARIM | 76.3 | 81.5 |
| MADENCİLİK | 5.7 | 3.5 |
| SANAYİ | 18.0 | 14.9 |
| TOPLAM İHRACAT | 100.0 | 100.0 |
| II. PLAN (1972) | | |
| TARIM | 66.8 | 68.4 |
| MADENCİLİK | 5.9 | 3.8 |
| SANAYİ | 27.3 | 27.8 |
| TOPLAM İHRACAT | 100.0 | 100.0 |
| III. PLAN (1977) | | |
| TARIM | 51.1 | 59.4 |
| MADENCİLİK | 6.9 | 7.2 |
| SANAYİ | 42.0 | 33.4 |
| TOPLAM İHRACAT | 100.0 | 100.0 |

Kaynak : Beş Yıllık Kalkınma Planları

Kalkınma Planlarında saptanan, ihracatın yapısının değiştirilmesi amacı, sınırlı sayıda malda yoğunlaşmayı azaltarak ihracat kapsamına giren malların çeşitlendirilmesini içermektedir. Ancak Üçüncü Plan dönemi sonunda onaltı malın ihracatımızın yaklaşık yüzde 70'ini oluşturduğunu gözönünde tutarsak, bu amaca ulaşıldığını söyleyemeyiz. İhracatımız, yoğunlaşma açısından çeşitli ülkelerle karşılaştırıldığında da, gözlenen yapısal değişmeye karşın henüz yoğunluğu yüksek bir yapı göstermektedir (Tablo 10).

TABLO : 10- İHRACATTA YOĞUNLUK
(Ülkelerle Karşılaştırma) (1)

| | 1968 | | | 1974 | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | İhraç Malları Sayısı (2) | Yoğunlaşma Endeksi (3) | Sapma Endeksi (4) | İhraç Malları Sayısı | Yoğunlaşma Endeksi | Sapma Endeksi |
| Türkiye | 59 | 0.351 | 0.832 | 105 | 0.22[illegible] | 0.747 |
| Yunanistan | 92 | 0.220 | 0.760 | 132 | 0.13[illegible] | 0.674 |
| Portekiz | 133 | 0.214 | 0.636 | 149 | 0.12[illegible] | 0.607 |
| Yugoslavya | 150 | 0.090 | 0.513 | 158 | 0.07[illegible] | 0.498 |
| Ispanya | 155 | 0.216 | 0.556 | 168 | 0.09[illegible] | 0.470 |
| A.B.D. | 177 | 0.107 | 0.332 | 179 | 0.10[illegible] | 0.384 |
| B.Almanya | 177 | 0.129 | 0.350 | 178 | 0.11[illegible] | 0.370 |

Kaynak : UNCTAD,

(1) Yoğunluk endeksi 0-1 arasında değer almakta, 1'e yaklaştıkça yoğunluk yükselmektedir. Örneğin Suudi Arabistan için yoğunluk endeksi 1974'de 0.914'dür.

(2) STIC göre 3 dijitli sınıflamada değeri 100.000 $ altında ve toplam ihracatın yüzde 0.3'ünden küçük olan malların dışındaki mal sayısı (STIC göre 3 dijitte 182 mal vardır).

(3) Endeks Formulü

$$H_j = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^{182} \left(\frac{x_i}{x_t}\right)^2} - \sqrt{1/182}}{1 - \sqrt{1/182}}$$

(4) Dünya Ticaret yapısından mutlak sapmalar, formulü;

$$S_j = \frac{\sum_i |h_{ij} - h_i|}{2}$$

$h_{ij}$ = i malın j ülkesi ihracatında payı

$h_i$ = i malın dünya ihracatında payı

Üçüncü Plan dönemi sonunda Türkiye toplam ihracatının yaklaşık yüzde 67'sini tarımsal ürün ve madenlerin oluşturmasına karşın ihracat yapısında sanayi ürünlerinin lehine bir gelişme gözlenmektedir. İhracattaki görülen yapı değişikliği ile GSYİH'nın yapı değişimi karşılaştırıldığında ana eğilim itibariyle iç yapı gelişiminin ihracata yansıdığı gözlenmektedir. Tarım sektörünün GSYİH'da payının sürekli düşme eğilimi göstermesine karşın ihracatta aynı eğilim görülmemektedir. Tarımsal ürünlerin toplam ihracatta payı 1963 yılında yüzde 79.5, Üçüncü Plan dönemi sonunda yüzde 59.4'dür. Oysa GSYİH içinde tarımın payı daha hızlı gerilemektedir. Sanayi sektörünün GSYİH içindeki payının artması eğilimi ihracata özellikle İkinci ve Üçüncü Plan döneminde yansıyarak, ihracat içinde sanayi ürünleri payının hızla artmasına yol açmaktadır (Tablo: 11).

TABLO : 11- GSYİH ve İHRACATIN YAPISI

| | 1963 | 1967 | 1972 | 1977 |
|---|---|---|---|---|
| GSYİH | 100.0 | 100.0 | 100.0 | 100.0 |
| Tarım | 38.1 | 32.5 | 27.8 | 23.2 |
| Madencilik | 1.5 | 1.8 | 1.6 | 2.4 |
| Sanayi | 13.2 | 16.0 | 18.0 | 19.4 |
| Hizmetler | 47.2 | 49.7 | 52.6 | 55.0 |
| İHRACAT | 100.0 | 100.0 | 100.0 | 100.0 |
| Tarım Ür. İhracatı | 79.5 | 81.6 | 68.4 | 59.4 |
| Madencilik | 2.8 | 3.5 | 3.8 | 7.2 |
| Sanayi Ür. İhracatı | 17.7 | 14.9 | 27.8 | 33.4 |

GSYİH'nın ve ihracatın dönemler itibariyle artış hızları karşılaştırıldığında; 1964-67 döneminde GSYİH yılda ortalama yüzde 5.5 artarken ihracat yüzde 9.2, İkinci Plan döneminde GSYİH yılda ortalama yüzde 6.7 artarken ihracat yüzde 8.1 artmaktadır, Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde ihracatın GSYİH'ye oranla daha hızlı artmasına karşın Üçüncü Plan döneminde GSYİH yılda ortalama yüzde 7.2 hızla artarken ihracat 1.8 artmıştır. İmalat sanayi katma değeri Birinci Plan döneminde yılda ortalama yüzde 10.6, sanayi ürünleri ihracatı ise yüzde 4.5 artmıştır. İkinci Plan döneminde imalat sanayi katma değeri yüzde 9.1 artarken, sanayi ürünleri ihracatı yılda ortalama yüzde 22.5 artış göstermiştir. Üçüncü Plan döneminde ise gelişme yönü ters yönlüdür (Tablo : 12).

TABLO : 12- GSYİH ve İHRACAT ARTIŞ HIZLARI
(Dönem İtibariyle Yıllık Ortalama Yüzde Artışlar) (Sabit Fiyatlarla)

| | GSYİH | Toplam İhracat | Tarım Katma Değeri | Tarım Ür. İhracatı | İmalat Sanayi Katma Değeri | Sanayi Ür. İhracatı | Madencilik Katma Değeri | Madencilik İhracatı |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1964-67 | 5.5 | 9.2 | 1.4 | 10.0 | 10.6 | 4.5 | 10.3 | 15.5 |
| 1968-72 | 6.7 | 8.1 | 3.4 | 4.4 | 9.1 | 22.5 | 4.9 | 9.3 |
| 1973-77 | 7.2 | 1.8 | 3.3 | -1.4 | 8.8 | 6.0 | 16.0 | 15.4 |

Sanayi ürünleri ihracatının yapısı incelendiğinde büyük bölümünü tekstil ve gıda sanayi ürünleri oluşturduğu görülmektedir. Örneğin Üçüncü Plan dönemi sonunda sanayi ürünleri ihracatımız içinde bu grubun payı yüzde 57'dir. Sanayileşmiş ülkelerin ihracatları içinde önemli payı olan yatırım mallarının sanayi ürünlerimiz içinde payı ise çok düşüktür. Plan dönemleri itibariyle sanayi ürünleri ihracatımızın tüketim-ara-yatırım malı olarak dağılımı incelendiğinde; hafif sanayinin ürünleri olan tüketim mallarının ve yine büyük kısmı hafif sanayinin ürünleri olan ara mallarının sanayi ürünleri ihracatının büyük bölümünü oluşturduğu görülmektedir. (Tablo 13)

TABLO : 13 - SANAYİ ÜRÜNLERİ İHRACATININ DAĞILIMI (Yüzde Pay)

| | 1962 | 1967 | 1972 | 1977 |
|---|---|---|---|---|
| Tüketim malları (1) | 69.8 | 66.9 | 67.8 | 76.1 |
| Ara malları (2) | 29.5 | 32.3 | 29.3 | 18.9 |
| Yatırım Malları (3) | 0.3 | 0.3 | 2.1 | 4.5 |
| Diğer | 0.4 | 0.5 | 0.8 | 0.5 |
| Toplam Sanayi Ürünleri İhracatı | 100.0 | 100.0 | 100.0 | 100.0 |

(1) Gıda-İçki+Tekstil+Deri-Kösele

(2) Kimya+Petrokimya+Çimento+Cam-Seramik+Demir dışı metaller + Demir çelik+Kağıt+Orman ürünleri

(3) Madeni Eşya+Elektriksiz Makinalar+Ulaşım Araçları

Plan dönemleri son yılları itibariyle imalat sanayinin bileşimi ise Tablo 14'de verilmektedir. Sanayi ürünleri ihracatımızın bileşimi ile imalat sanayi bileşiminin gelişimi birlikte incelendiğinde iç yapı gelişiminin ana hatlarıyla ihracata yansıdığı görülmektedir.

Tüketim mallarının, sanayi ürünleri ihracatı içindeki payının imalat sanayi içindeki yapıdan daha büyük oluşu bu sektörlerde ihracata yönelmenin, ara ve yatırım mallarında görülen eğilim ise esas olarak iç talebe yönelik olmanın göstergesidir.

TABLO : 14 - İMALAT SANAYİ YAPISI

| | 1967 | 1972 | 1977 |
|---|---|---|---|
| Tüketim malları | 52.9 | 53.2 | 49.0 |
| Ara malları | 35.4 | 33.9 | 37.7 |
| Yatırım malları | 11.7 | 12.9 | 13.3 |
| Toplam İmalat Sanayi | 100.0 | 100.0 | 100.0 |

İmalat sanayinde, alt sektörler itibariyle üretim ve ihracat gelişmeleri incelendiğinde; belirli sektörlerde iç talebe yönelik olarak üretim dönemi geçişinden sonra ihracata yönelme ve bu nedenlle üretimdeki küçük artışların önemli ihracat artışlarına yol açtığı görülmektedir. Bazı sektörlerde ise üretimdeki önemli artışlara karşın, ihracatın üretimin çok küçük bir bölümünü oluşturduğu görülmektedir.

Dokuma sektöründe ihracat üretimin 1967 yılında binde 3'ünü oluştururken 1977 yılında yüzde 8'ini oluşturmaktadır. 1968-77 arasında üretim yılda ortalama yüzde 8.0 , ihracat ise yüzde 49.8 artmaktadır. İkinci Plan döneminde üretim yılda ortalama yüzde 14.2 , ihracat yüzde 77 , Üçüncü Plan döneminde üretim yılda ortalama yüzde 2.1 , ihracat yüzde 26.5 artmaktadır. Sektör ihracata yöneldikten sonra üretim ve ihracat karşılıklı etkilenmektedir.

Sanayi ürünleri ihracatımız içinde önemli bir kalem olan gıda sanayi ürünleri ihracatımız ile üretim artışları incelendiğinde; 1968-77 döneminde üretim yılda ortalama yüzde 14.4 , ihracat yüzde 7.4 , İkinci Plan döneminde üretim yüzde 8.4 , ihracat 9.7 , Üçüncü Plan döneminde üretim yılda ortalama yüzde 20.8 , ihracat ise yüzde 7.4 artmaktadır. İhracatın üretim içindeki payı 1967'de yüzde 8.3 , 1972 de 8.8'ini, 1977 de yüzde 4.9 unu oluşturmaktadır. Üretimin genel olarak ihracattan hızlı artışı, üretim içinde ihracatın payının düşmesi içerde tüketilmenin ve gıda sektörü kapsamının çok geniş olmasından kaynaklanabilir.

Dericilik sektörü üretim ve ihracatının gelişimine bakıldığında; 1970-77 döneminde üretim yılda ortalama yüzde 21.4, ihracat 19.4 , Üçüncü Plan döneminde üretim yüzde 28.1 , ihracat yüzde 19.2 artmaktadır. 1970 yılında ihracatın üretim içindeki payı yüzde 7.6 iken, 1974 de yüzde 15'e yükselmekte ancak 1977 de yüzde 6.7'ye düşmektedir. 1974 de ihracatın artış hızının yavaşlaması 1976 ve 77 de önemli gerilemeler göstermesi, buna karşın üretimde hızlı artışlar olması, üretimin esas olarak iç talebe yönelmesinin göstergesidir.

Kimya sektörü üretimi içinde iihracatın payı 1967 de yüzde 1.4 , 1972 de yüzde 2.2 , 1977 de yyüzde 3.0 dır. Üretim ve ihracat gelişmeleri birlikte ele alındıığında, 1975-77 döneminde üretimdeki artışların daha büyük ihracat artış hızlarına yol açtığı izlenmektedir.

Cam sanayii ürünleri ihracatımız 1970'lerden sonra hızlı bir gelişme göstermiştir. 1967 yılında ihracat üretimin birde 8'ini oluştururken, bu oran 1972 de yüzdee 4.4'e , 1977 de yüzde 12.2'ye yükselmiştir. İkinci Plan dönemindee ihracata yönelme başlamış, Üçüncü Plan döneminde üretim yılda ortalama yüzde 20 hızla artarken, ihracat yüzde 47 hızla artmıştır.

Çimento sektörü üretimi 1967-770 döneminde yılda ortalama yüzde 10 hızla artmıştır, bu dönemde iihracat yoktur. 1970 yılında başlayan ihracat 1971 de üretimin yüzde 15 ini, 1972 de yizde 11.4'ünü, 1973 de yüzde 10'unu oluşturmuştur. Ancak 1974 de ihracatın üretim içindeki payı düşmeye başlamış ve bu eğilim 1977 sonuna değin sürmüştür. Üçüncü Plan döneminde üretiim yılda ortalama yüzde 10.5 artarken, ihracat gerilemiştir.

Demir dışı metaller sektörü üıretimi içinde ihracatın payı 1967'-de yüzde 25 iken, İkinci Plan dönemmi sonunda yüzde 6.0 , Üçüncü Plan dönemi sonunda yüzde 3.6 olmuştur. 1968-77 döneminde üretim yılda ortalama yüzde 19.2 artarken ihracat -1.8 gerileme göstermiş, aynı eğilim İkinci Plan döneminde de süürmektedir. Üçüncü Plan dönemin de üretim yılda ortalama yüzde 33.0 aırtmış, ihracat artış hızı ise yüzde 19.9 olmuştur. Demirdışı metalller sektöründe üretim ve ihracat gelişimleri, sektör üretiminin esaas olarak içeriye dönik olduğunu göstermektedir.

Genellikle yatırım malı üreten sektörlerde ihracat üretimin çok küçük bir bölümünü oluşturmakta ve ihracatla üretim gelişmeleri bağlantısı görülmemektedir.

Madeni Eşya sektöründe ihracat 1970 de başlamakta ve üretimin binde 4'ünü oluşturmaktadır. 1977 yılında ihracat üretimin yizde 1'idir. İhracatta üretim gelişmeleri ile ters yönlü gelişmeler görülmesi, ihracatın üretimin çok düşük bir kısmını oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Sektör üretimi Üçüncü Plan döneminie yılda ortallama yüzde 25.2 hızla artmaktadır.

Elektriksiz makinalar sanayiinde ihracatın üretim içindeki payı yok denecek düzeydedir. 1977 yılında ihracatın üretim içindeki payı binde 5 dir. Üretim gelişmeleri ile ihracatın ters yönlü gelişşmeler göstermesi ihracatın üretim içindeki ağırlığının çok düşük oluşundan kaynaklanmaktadır. Sektör üretimi İkinci Plan döneninde yıllda ortalama yüzde 12.6, Üçüncü Plan döneminde yüzde 18.7 artmakktadır.

Elektrikli makinalar sektöründe ihracatın 1977 yılında üretim içiindeki payı binde 1'dir. Sektör üretimi 1967-77 döneminde yılda orttalama yüzde 20.1, İkinci Plan döneminde yüzde 11.7 Üçüncü Plan dönneminde yüzde 23.3 artmaktadır. Sektör ihracatı çok küçük değerlerrle 1972 yılında başlamakta, Üçüncü Plan döneminde üretimdeki arttışa karşın yüzde 7.3 gerilemektedir.

Kara ulaşım taşıtları imalat sanayiinde ihracatın üretim içindeki payı 1977 yılında binde 5 dir. İhracatta gelişmeler üretim gelişmelerinden bağımsızdır. Üretim 1967-77 döneminde yılda yüzde 17.6 , İkinci Plan döneminde 15.7 , Üçüncü Plan döneminde ise yılda ortalama yüzde 23.6 gibi büyük hızlarla artmaktadır.

Sonuç olarak, sektörler itibariyle üretim ve ihracat gelişmelerini incelediğimizde tüketim malları üreten sektörlerin ihracata yönelik sektörler, ara malları sektörlerinin özellikle 1970'lerden sonra ihracata yönelik sektörler, yatırım malları sektörlerinin ise içe dönük sektörler olduğunu söyleyebiliriz.

TABLO: 15 İHRACAT [illegible]

(Dönemler İtibariyle Yıllık Ortalama Artış Hızları)

(Sabit Fiyatlarl

| SEKTÖRLER | | İhracat/Üretim (Yüzde) | Üretim Yıllık Ort. Artış Hızı | İhracat Yıllık Ort.Ar |
|---|---|---|---|---|
| DOKUMA | | | | |
| | 1967 | 0,3 | 1968-77 : 8,0 | 49,8 |
| | 1972 | 3,0 | 1968-72 : 14,2 | 77,5 |
| | 1977 | 7,8 | 1973-77 : 2,1 | 26,5 |
| GIDA | | | | |
| | 1967 | 8,3 | 1968-77 : 14,4 | 7,4 |
| | 1972 | 8,8 | 1968-72 : 20,8 | 5,1 |
| | 1977 | 4,9 | 1973-77 : 8,4 | 9,7 |
| DERİ | | | | |
| | 1970 | 7,6 | 1970-77 : 21,4 | 19,4 |
| | 1973 | 13,6 | 1973-77 : 28,1 | 19,2 |
| | 1977 | 6,7 | | |
| KİMYA | | | | |
| | 1967 | 1,4 | 1967-77 : 13,0 | 21,2 |
| | 1972 | 2,2 | 1968-72 : 10,0 | 19,5 |
| | 1977 | 3,0 | 1973-77 : 16,7 | 24,8 |
| CAM | | | | |
| | 1967 | 0,8 | 1970-77 : 16,6 | 68,3 |
| | 1972 | 4,4 | 1968-72 : 7,9 | 53,9 |
| | 1977 | 12,2 | 1973-77 : 20,1 | 47,0 |

TABLO : 15 (Devam)

| SEKTÖRLER | | İnracat/Üretim (Yüzde) | Üretim Yılık Ort.Artış Hızı | İhracat Yıllık Ort.Artış Hız |
|---|---|---|---|---|
| ÇİMENTO | 1967 | - | 19-77 : 13,3 | 21,8 |
| | 1972 | 11,4 | 19-77 : 10,5 | -4,0 |
| | 1977 | 5,9 | | |
| DEMİRDIŞI METALLER | | | | |
| | 1967 | 25,0 | 63-77 : 19,2 | -1,8 |
| | 1972 | 6,0 | 63-72 : 6,8 | -19,6 |
| | 1977 | 3,6 | 73-77 : 33,0 | 19,9 |
| MADENİ EŞYA | | | | |
| | 1967 | - | 173-77 : 25,2 | 27,9 |
| | 1972 | 1,0 | 174-77 : 19,3 | 13,1 |
| | 1977 | 1,1 | | |
| ELEKTRİKSİZ MAKİNALAR | | | | |
| | 1967 | - | 1968-72 : 12,6 | |
| | 1972 | - | 1973-77 : 17,5 | |
| | 1977 | 0,5 | 1971-77 : 18,7 | |
| ELEKTRİKLİ MAKİNALAR | | | | |
| | 1967 | - | 1968-72 : 11,7 | |
| | 1972 | 0,6 | 1973-77 : 22,3 | |
| | 1977 | 0,1 | 1967-77 : 20,1 | |
| KARA ULAŞIM ARAÇLARI | | | | |
| | 1967 | - | 1968-72 : 15,7 | |
| | 1972 | - | 1973-77 : 23,6 | |
| | 1977 | 0,5 | 1967-77 : 17,6 | |

İhracatımızın yapısının sınırlı sayıda malda yoğunlaşması yanısıra, ülkeler itibariyle dağılımında da yoğunluk gözlenmektedir. Planlı döneminin başlangıç yılında ihracatımızın yüzde 80'inden fazlası OECD'ye gitmektedir. Bu bölümün içinde en büyük payı ise yüzde 53,2 ile AET ülkeleri almaktadır. Üçüncü Plan dönemi sonunda OECD ülkeleri yaklaşık yüzde 65 payla ihracatımız içindeki ağırlıklarını sürdürmektedir. COMECON ülkelerinin ihracatımız içindeki payları İkinci Plan dönemi sonunda düşmekle birlikte, Üçüncü Plan dönemi sonunda yüzde 10'a yükselmektedir. 1978 yılı ihracatımız ülkelerarası dağılım açısından değişiklik göstermektedir. COMECON ülkelerinin payı yüzde 10'dan yüzde 16,2'ye, Ortadoğu ülkelerinin payı yüzde 9'dan yüzde 10'a Kuzey Afrika ülkelerinin payı yüzde 2'den yüzde 3'e yükselmektedir. Bu gelişmede özellikle 1977 ortalarından itibaren gelişen ikili ekonomik ilişkiler rol oynamıştır (Tablo 16).

TABLO: 16 Planlı Dönemde İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Yüzde Pay)

| | AET (Dokuzlar) | ABD | Diğer OECD (1) | COMECON (2) | Orta Doğu Ülkeleri (3) | Kuzey Afrika (4) | RCD (5) | Diğer | TOPLAM |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1963 | 53,2 | 13,5 | 13,5 | 9,2 | 8,0 | 0,3 | - | 2,3 | 100,0 |
| 1967 | 42,3 | 17,8 | 10,8 | 16,7 | 6,0 | 0,1 | 0,3 | 6,0 | 100,0 |
| 1972 | 45,7 | 11,7 | 14,3 | 9,8 | 9,0 | 1,1 | 2,0 | 6,4 | 100,0 |
| 1977 | 49,5 | 6,9 | 11,9 | 10,0 | 9,0 | 2,0 | 3,3 | 6,4 | 100,0 |
| 1978 | 47,6 | 6,7 | 9,9 | 16,2 | 10,0 | 3,0 | 2,0 | 4,6 | 100,0 |

(1) Japonya hariç
(2) SSCB, D.Almanya, Polonya, Çekoslavakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan
(3) Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan, İsrail, Kuveyt, Yemen, Suudi Arabistan
Mısır, Bahreyn
(4) Fas, Cezayir, Tunus, Libya
(5) Bengaldeş dahil.

## 2.2. Planlı Dönem İhracatı Üzerine Ekonometrik Bir Deneme :

Planlı dönemde ihracat gelişmelerini regresyon yöntemiyle açıklama denemesinde; bağımlı değişken ~~olarak toplam~~ ihracat, tarım ürünleri ihracatı, sanayi ürünleri ihracatını aldım. Açıklayıcı değişkenler olarak; üretimle ilgili açıklayıcı değişkenlerde GSYİH, tarım ve sanayi katma değerlerini, iç talebin etkisini dikkate almak için birey başına tüketimi, fiyatlara ilişkin bağımsız değişkenler olarak toptan eşya fiyatları endeksini, politika değişkenlerinden devalüasyon etkisi için döviz kurlarını, politika değişkeni olarak ihracattta vergi iadesi uygulamasını, dış etkileri yansıtacak değişkenler olarak dünya ticarit hacmini, dünya fiyat artışlarını, AET ve OECD'ye ihracatımızı, işçi dövizlerini aldım.

İlk denemede, değişkenleri sabit-cari fiyatlarla, endeks ve mutlak değerler şeklinde kullanarak 33 denklem elde ettim. Elişkilerin zayıf olduğu denklemlerini elimine ettiğinde; parametrelerin standart hatalarının büyük ve t oranlarının küçük olması nedeniyle test sınırını aşamamaları, buna karşın $R^2$ lerin büyük ve F test sınırlarını aşmaları açıklayıcı değişkenler arasında çoklu bağlantı olduğunu ortaya koyuyordu. Dış etkileri yansıtacak değişkenlerin genel olarak test değerlerini aşmamaları ve açıklayıcı değişkenleri mümkün olduğu kadar azaltarak ve toplulaştırarak çoklu bağlantıyı ortadan kaldırmak ve anlamlı ilişkiler elde etmek amacıyla; dış etkileri yansıtacak değişkenleri elimine ederek 17 denklemle ikinci denemeyi yaptım.

İkinci aşamada; katsayıların test sınırını geçtiği denklemlerden, ihracatı açıklamada yardımcı olabilecek sonuçlar veren bazıları şunlar oldu;

$$E_c = -7589.5 + 0.0275\ GSYİH + 1210.98\ DKM - 121.897\ VO$$
$$(4779.6)\quad (0.0069)\quad (587.61)\quad (146.37)$$

$R^2 = 0.957$

E = Cari TL. olarak ihracat

DKM = İhracatta uygulanan döviz kurları (TL)

VO = Vergi iadesinden yararlanan ihracat/toplam ihracat

Yüzde beş önemlilik derecesinde GSYİH ve döviz kurları katsayıları test sınırı geçmekte, vergi iadesi katsayısı ise test sınırını geçmemektedir. $R^2$ =.957 değeri ile F testi sınırını aşmaktadır. GSYİH ile toplam ihracat arasında sıkı bir ilişki çıkmakta, döviz kurları ile etkisini görmeye çalıştığım devalüasyon toplam ihracatı prozitif yönde etkilemekte ama toplam ihracatla sıkı bir ilişki görülmemektedir. Vergi iadesinden yararlanan ihracatın toplam ihracat içindeki payı ile toplam ihracat ters yönlü gelişmekle birlikte iki değişken arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Negatif yönlü gelişme ise toplam ihracatta artışlar olmasına karşın vergi iadesinden yararlanan mallar ihracatında önemli gelişmeler olmaması şeklinde yorumlanabilir. Vergi iadesinden yararlanan ihracatın payı örneğin 1976 ve 1977 de hızla yükselmekle birlikte ihracatta önemli gelişmeler yoktur. Bu da vergi iadesi uygulaması ile iadeden yararlanan malların ihracat gelişmeleri göstermesi yerine vergi iadesi uygulaması kapsamının genişlemesi ve oranın yükselmesi şeklinde yorumlanabilir.

$$E_S = -7748.7 + 0.0531\ GSYİH_S + 23,118\ DKE$$
$$(3031.8)\quad (0.0179)\quad (16.223)$$

$$-7.39313\ TE + 52.4574\ TH$$
$$(5.4443)\quad (27.9551)$$

$$R^2 = 0.9176$$

Sabit fiyatlarla ihracatın bağımlı değişken olduğu denklemde, bağımsız değişkenler sabit fiyatlarla GSYİH, döviz kurları endeksi, toptan eşya fiyatları endeksi, dış ticaret hadleridir. GSYİH ve dış ticaret hadleri katsayıları dışındakiler test sınırı aşamamaktadır. GSYİH ile toplam ihracat arasında sıkı bir ilişki çıkmaktadır. Toptan eşya fiyatları endeksi ile toplam ihracat arasındaki ters yönlü ilişki iç fiyatlardaki artışların ihracatı olumsuz yönde etkilenmesinin bir göstergesidir. Ancak ilişkinin zayıf fakat ters yönlü oluşu; kullanılan zaman serilerinin 1977 yılında kesilmesi, fiyat artışlarının daha sonra hızlanarak sürmesi dikkate alınarak iç fiyat artışlarının ihracatı olumsuz yönde etkileyen önemli bir değişken olabileceği şeklinde yorumlanabilir. İhracattaki reel gelişmeler söz konusu olduğunda devalüasyon etkisini gösterebilecek döviz kuru endeksi katsayısı test sınırı geçememektedir. $R^2$ ise F testi sınırı aşmaktadır.

$$E_C = -15427.3 + 0.03113\ GSYİH + 88.9861\ DKE +$$
$$(12\ 046.1)\quad (0.00779)\quad (48.9676)$$

$$80.3259\ TH$$
$$(111.336)$$

$$R^2 = 0.9559$$

$$E_S = -8316.99 + 0.03331\ GSYİH + 18.8085\ DKE +$$
$$(3126.08) \quad (0.0[illegible]) \quad (16.5688)$$

$$70.4288\ TH$$
$$(25.7605)$$

$$R^2 = 0.9018$$

İhracatın cari va[illegible]bit fiyatlarla aynı değişkenlerle ele alındığı yukarıdaki ik[illegible]enklemde; GSYİH katsayısı test sınırı aşmakta ve toplam ihrac[illegible]at[illegible] GSYİH arasında sıkı bir ilişki çıkmaktadır. Ancak döviz kurlar[illegible] endeksi ihracatın cari fiyatlarla alındığı danklemde test sınırı aşmakta, sabit fiyatlarla alındığı denklemde ise test sınırı geçmemektedir. Bunu ihracatın reel olarak gelişimi ile devaluasyon arasında ilişki olmaması şeklinde yorumlayabiliriz.

Denemeler sonucunda; GSYİH ile toplam ihracat arasında görülen sıkı ilişki, buna karşın birey başına tüketim ile toplam ihracat arasında görülem ters yönlü ilişkiler ihracatı belirlemede iç talep ve arz faktörlerinin önemli olduğunu iç fiyat artışlarının ihracatı olumsuz yönde etkilediğini (fiyat artışlarının hızlanarak sürmesinin bu olumsuz etkiyi füçlendirebileceğini), devalüasyon politikas[illegible]ı ile ihracat arasında sıkı bir ilişki bulunmadığını, vergi iadesi uygulamasının istenen sonuçları vermediğini söyleyebiliriz. İhracatın alt bölümlerine inildiğinde tarım ürünleri ihracatı ile tarım katma değeri, sanayi ürünleri ihracatı ile sanayi katma değeri arasında ters yönlü ilişkiler çıkması, ihracatı açıklamada alt seviyelerde, sektör ve mal düzeyinde ilişki kurmanın daha sağlıklı sonuçlara götüreceğini gösterdi. Ters yönlü ilişki esas olarak ihracata yönelik olmayan iç gelişmelerin ihracatla ilişkilendirmenin ve belli bir geçikmeyle iç gelişmelerin ihracata yansıyacağı olgusunu dikkate almamanın bir sonucu ollarak ortaya çıkmaktadır.

$$E_S = -8316.99 + 0.03\,31\ GSYİH + 18.8085\ DKE +$$
$$(3126.08)\quad (0.0\,14)\qquad (16.5688)$$

$$70.4288\ TH$$
$$(25.7605)$$

$$R^2 = 0.9018$$

İhracatın cari ve sabit fiyatlarla aynı değişkenlerle ele alındığı yukarıdaki iki denklemde; GSYİH katsayısı test sınırı aşmakta ve toplam ihracatla GSYİH arasında sıkı bir ilişki çıkmaktadır. Ancak döviz kurları endeksi ihracatın cari fiyatlarla alındığı danklemde test sınırı aşmakta, sabit fiyatlarla alındığı denklemde ise test sınırı geçmemektedir. Bunu ihracatın reel olarak gelişimi ile devaluasyon arasında ilişki olmaması şeklinde yorumlayabiliriz.

Denemeler sonucunda; GSYİH ile toplam ihracat arasında görülen sıkı ilişki, buna karşın birey başına tüketim ile toplam ihracat arasında görülen ters yönlü ilişkiler ihracatı belirlemede iç talep ve arz faktörlerinin önemli olduğunu iç fiyat artışlarının ihracatı olumsuz yönde etkilediğini (fiyat artışlarının hızlanarak sürmesinin bu olumsuz etkiyi güçlendirebileceğini), devalüasyon politikası ile ihracat arasında sıkı bir ilişki bulunmadığını, vergi iadesi uygulamasının istenen sonuçları vermediğini söyleyebiliriz. İhracatın alt bölümlerine inildiğinde tarım ürünleri ihracatı ile tarım katma değeri, sanayi ürünleri ihracatı ile sanayi katma değeri arasında ters yönlü ilişkiler çıkması, ihracatı açıklamada alt seviyelerde, sektör ve mal düzeyinde ilişki kurmanın daha sağlıklı sonuçlara götüreceğini gösterdi. Ters yönlü ilişki esas olarak ihracata yönelik olmayan iç gelişmelerin ihracatla ilişkilendirmenin ve belli bir geçikmeyle iç gelişmelerin ihracata yansıyacağı olgusunu dikkate almamanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

## IV. SONUÇ

Yirminci Yüzyılın en önemli olgularından birisi azgelişmiş diye tanımlanan çok sayıda ülkenin siyasi bağımsızlıklarını kazanarak dünya siyaset sahnesine çıkmaları ve bir üst aşamada siyasi bağımsızlıklarını ekonomik bağımsızlıkla pekiştirme çabalarıdır. Ekonomik bağımsızlık ise özünde kalkınmayı, tüm yapının sosyal, siyasi, ekonomik boyutlarıyla yukarı doğru hareketini içermektedir. Türkiye ise bu gelişmenin getirdiği sorunları tüm boyutlarıyla yaşayan bir ülkedir. Hızla artan dış ticaret açıkları; ağırlaşan dış borç yükü, ekonominin acil döviz gereklerini sağlamada karşılaşılan güçlükler çok boyutlu çözümlemeleri gerektirmektedir. Sorunları çözümlemede kullanılacak araçlardan birisi de ihracat olmaktadır. Dördüncü Beş Yıllık Planda ihracatta öngörülen yüksek arttışı hızı, kalkınmanın finansmanının sağlıklı kaynaklara dayandırılması açısından olumlu ve gerçekleştirilmesi gerekir bir hedeftir. Ancak üretim yapısında sağlıklı gelişmeler sağlanmaksızın, bu artış hızına ulaşılsa da sorunlar çözülmeyecek, ağırlaşacaktır.

İhracatın neye göre belirleneceği, dış ticaretin kalkınmada yeri, rolü nedir tartışması azgelişmiş ülkelerin sorunları ışığında ele alındığında; ihracatı kalkınmada etkin bir araç olarak kullanmanın gereği, bunun yolunum sanayileşmeyi de içeren üretim yapısının değiştirilmesinden geçtiği, ulusal kaynaklara dayanan, bağımsız ekonomik yapının ihracata yön vereceği ve bu gelişmenin "dış ticaretin motoru" olduğu fikri geçerlilik kazanmaktadır.

Planlı dönemde, ihracat konusunda iki temel yaklaşımdan söz edebiliriz. Kalkınma Planları, dış kaynakların güvenilir kaynaklar olmadığı noktasından hareketle kalkınmanın finansmanında ihracatı etkin bir araç olarak kullanma ilkesini getirmektedir. Diğer yandan Planlarda sanayileşmeyi de içeren yapı değişikliği ve bu değişikliğin ihracat yapısına yansıtılması amaçlanmaktadır. Böylece ihracat, iç yapıda sağlanan değişmeleri yansıtarak "geleneksel yapıdan" kurtulacak ve kalkınmanın finansmanında etkin bir rol oynayacaktır. Planlı dönemde ihracatın gelişimi incelendiğinde; "güvenilir olmayan" dış kaynaklara bağımlılığın arttığını ve ihracatın kalkınmanın gerektirdiği döviz gelirlerini sağlamada etkin bir araç olarak kullanımının gerçekleşmediğini söyleyebiliriz. İhracatın yapısı ise Türkiye'nin geri bir tarım ülkesi olma niteliğini yansıtmaktadır. Sanayileşme ve üretim yapısındaki değişmeler belli bir geçikmeyle ihracat yapısına yansımakta, ancak yapısında görülen gelişmelere karşın ihracat büyük ölçüde tarım ürünlerine ve madenlere dayalı yapısını sürdürmektedir. Sanayi ürünleri ihracatının yapısı, imalat sanayi yapı gelişimini ana hatlarıyla yansıtmakta, iç talebin karşılanması sürecini içeren belirbir geçikmeyle üretim gelişmeleri ihracata yansımaktadır. Ancak körüklenen tüketim ve yanlış oluşturulmuş tüketim kalıpları sonucu ihracat iç kullanımdan arta kalan, artık bir kalem olarak oluşmakta, potansiyel yeterince değerlendirilememektedir. İhracatı örgütlemede, alt yapıda yetersizlikler, ihracatı geliştirmeye yönelik uygulamaların bekleneni vermeyişi sonucu, Türkiye ihracatı hızla artan ithalatı karşılamaktan uzak, yapısında görülen değişime karşın henüz geri kalmışlığın yapısını anahatlarıyla yansıtan bir konumdadır.

Bugüne değin üretim yapısındaki değişmelerin, sağlıksız bir sanayi yapı gelişimine karşın ihracat yapısına yansıması ve sanayi ürünler ihracatı gelişmelerinin azgelişmiş ülkelerin sanayi ürünleri ihracatı artış hızından genellikle yüksek oluşu, üretim yapısında oluşturulacak sağlıklı değişmelerin etkin bir şekilde ihracata da yansıyacağının bir göstergesidir. İhracatın, kalkınmanın finansmanında etkin bir araç haline getirilmesi, sağlıklı bir üretim yapısı oluşturulması, dış kaynaklara bağlılığın azaltılması, sağlıklı ithal gerekleri saptanması olgusundan ayrı düşünülemez. Mevcut üretim yapısının değişimi dış kaynaklara bağlılığı azalttığı, sağlıklı bir ithalat yapısını beraberinde getirdiği ölçüde ihracat kalkınma sürecinde kendisinden beklenen işlevi yerine getirecektir.

YARALANILAN KAYNAKLAR


| | |
|---|---|
| IA,N.R., | "Studies In the Pure Theory of International Trade," MacMillan, L973 |
| ITAY, T., | "Ekonometrik Bir Deneme," A.Ü. Basımevi, 1967 |
| ER, H.R., | "International Trade," Prentice-Hall Inc., 1968 |
| LEBERGER, C.P., | "International Economics," R.D. Irwin Inc., Homewood-Illionois, 1963 |
| R , G.M., | "Leading Issues In Economic Development," Oxford University Press, 1970 |
| ISCH, R., | " Towards a New Trade Policy for Development," Report by Secretary General of UNCTAD, UN, 1964 |
| T, H., | The "Classical Theory" of Internationel Trade and the Underdeveloped Countries, Readings in International Economics, A.E.A, Der. ; R.E. Caves - H.G.Johnson, Allen and Unwin Ltd, 1968 |
| POULOS P.A, NUGENT , | "Economics of Development" Harper And Row, 1976 |

## SUMMARY

In theory there is a continuous debate on the determinants of the foreign trade structure and the place and the role of foreign trade in development. If we study the subject from the point of view of developing countries; the arguments as the development, an overall change in all production including industrialization is the "engine of foreign trade" becomes valid. Development is anupward movement of the whole system with its economic,social and political dimensions. Exports, on one hand will provide the foreign exchange need of development; on the other hand, it will reflect this structuralchange and will reflect this structural change and will attain a healthy structure itself.

In this study, the dependency of the solution of generally Turkeys' problems and specificly foreign trade-export problems on the change of production structure has been taken as a starting point and the relation between the exports and the production structure and its development is studied. To find out the relation between the present production structure and exports will be helpful in reflecting a healthy structural change on exports and thus in fulfilling exports' expected function in development. To realize this, an econometric study is carried on for the planned period to put forward the the relation between the exports and the internal economic structure.

When exports is studied for the planned period, it is seen that exports in general reflects the developments in the production structure but especially because of domestic consumption the reflections are realized with certain lags and exports still has the characteristics of an underdeveloped agricultural country. As a result, we may say that, by a higher use of the present capasity we may increase exports but this increase not accompanied by healthy change in productive capacity will bring no solution to the problems.

YER NUMARASI : 382.6(560):338.45
S65 n.2

YAZAR : SONAD, Sunay

DOKÜMAN ADI : Planlı dönemde Türkiye ilişkisi

0042030

3700